

Східний апеляційний господарський суд

Аналіз судової практики у спорах, що виникають у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України

Зміст

Вступ.....	3
Відшкодування збитків, завданих збройною агресією російської федерації.....	4
Визнання форс-мажору.....	20

Вступ

На виконання п. 2.6. Плану роботи Східного апеляційного господарського суду на 2026 рік відділом узагальнення судової практики та систематизації законодавства здійснено аналіз судової практики у спорах, що виникають у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України.

При підготовці матеріалів аналізу використано судову практику судів Східного апеляційного округу та суду касаційної інстанції.

Сьогодні Україна переживає надзвичайно важкий період в своїй історії. Останнім часом регіони нашої країни є свідками воєнних дій та нестабільності, що продовжують тривати.

Судова практика у сфері відшкодування воєнних збитків набуває все більшого значення у зв'язку зі збройною агресією, що спричинила масові руйнування та економічні втрати для українських підприємств. Судові рішення у таких справах є не лише механізмом компенсації завданої шкоди, а й важливим правовим інструментом формування прецедентної практики щодо відповідальності держави-агресора.

Звернення до суду з позовами про відшкодування шкоди, завданої воєнними діями, стає ефективним способом захисту майнових прав, що дозволяє підприємствам компенсувати втрачені активи та недоотриманий прибуток.

За загальним правилом згідно з нормами чинного законодавства особа, яка порушила виконання зобов'язання, передбачене умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, звільняється від відповідальності за таке порушення, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили (ч. 1 ст. 617 ЦК України, ч. 2 ст. 218 ГК України). І ключовим в даному контексті є – «якщо сторона доведе», тобто важливим в даному контексті є причинно-наслідковий зв'язок між обставиною непереборної сили та впливу цієї обставини на можливість виконання (неможливість виконання) відповідного договірної зобов'язання чи іншого зобов'язання, що впливає із норм чинного законодавства в даному конкретному випадку.

Визначення поняття обставин непереборної сили (форс-мажору) наведено в ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні». Так, форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами. Такими обставинами можуть бути, зокрема, загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, тощо.

Надзвичайними є ті обставини, настання яких не очікується сторонами при звичайному перебігу справ. Під надзвичайними можуть розумітися такі обставини, настання яких добросовісний та розумний учасник правовідносин не міг очікувати та передбачити при прояві ним достатнього ступеня обачливості.

Невідворотними є обставини, настанню яких учасник правовідносин не міг запобігти, а також не міг запобігти наслідкам таких обставин навіть за умови прояву належного ступеня обачливості та застосуванню розумних заходів із запобігання таким наслідкам.

Ключовим є те, що непереборна сила робить неможливим виконання зобов'язання в принципі, незалежно від тих зусиль та матеріальних витрат, які сторона понесла чи могла понести, а не лише таким, що викликає складнощі, або є економічно не вигідним.

Отже, військові дії, які наразі відбуваються на території нашої країни є загальновизнаною обставиною непереборної сили, що, зокрема, засвідчила Торговельно-промислова палата України у своєму загальному офіційному листі від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1, розміщеному на її офіційному веб-сайті. Вказаним листом ТПП України засвідчила, що військова агресія російської федерації проти України стала підставою для введення воєнного стану та є форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили). Проте вказаний лист ТПП України адресований “Всім, кого це стосується”, тобто необмеженому колу суб’єктів, його зміст носить загальний інформаційний характер та констатує абстрактний факт наявності форс-мажорних обставин без доведення причинно-наслідкового зв’язку у конкретному зобов’язанні.

У переважній більшості справ, які розглянуті Східним апеляційним господарським судом протягом 2025 року та на початку 2026 року позовні вимоги задовольнялися повністю або частково, при цьому суд не приймав до уваги доводи боржників, які в якості підтвердження доказу наявності форс-мажорних обставин посилались на лист ТПП України від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1, сертифікати ТПП України, загальновідомість факту військової агресії російської федерації тощо. Судом вказані обставини досліджувались у відповідності до вимог Господарського процесуального кодексу України та їм надавалася відповідна правова оцінка.

Проте, слід зазначити, що під час розгляду деяких справ судом бралися до уваги надані боржниками докази наявності форс-мажорних обставин, спричинених військовою агресією російської федерації, та приймалися рішення про повну або часткову відмову у задоволенні позовів або про зменшення штрафних санкцій та пені. Вказані справи стали предметом даного аналізу.

Відшкодування збитків, завданих збройною агресією російської федерації

Оцінка збитків, завданих постраждалим, здійснюється шляхом проведення аналітичної оцінки збитків, стандартизованої, незалежної оцінки збитків або є результатом проведення судової експертизи

Справа № 910/2031/24. ТОВ "Агат" звернулось з позовом до держави російська федерація в особі Генеральної прокуратури російської федерації, в якому просило стягнути з відповідача на свою користь суму спричинених збитків, що виникли внаслідок збройної агресії на території України у розмірі 29054100,00 грн, що еквівалентно 794479,00 доларів США.

Рішенням Господарського суду Харківської області від 21.05.2024 у задоволенні позову відмовлено. Місцевий господарський суд дійшов висновку про відсутність причинно-наслідкового зв’язку між вчиненими порушеннями і завданими збитками, оскільки позивач не надав акту про пошкодження, акту обстеження житла, матеріалів технічної інвентаризації, що засвідчують факт знищення майна, довідки органів внутрішніх справ, акту про пожежу, офіційних висновків інших установ або організацій, які уповноважені засвідчувати факт знищення майна або інших належних та допустимих доказів знищення або пошкодження майна.

Постановою Східного апеляційного господарського суду від 05.09.2024 рішення місцевого господарського суду скасовано. Позовні вимоги задоволено.

Суд апеляційної інстанції виходив з того, що позивач є власником нерухомого майна, а саме: нежитлового об’єкту, який розташований у м. Балаклія. У зв’язку з військовою агресією російської федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України Указом Президента України від 24.02.2022 №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України

«Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 №2102-IX, введено в Україні воєнний стан. В подальшому воєнний стан неодноразово було продовжено, воєнний стан триває на теперішній час.

Відповідно до Постанови Верховної Ради України від 14.04.2022 голові Верховної Ради України надано повноваження звернутися до Генеральної прокуратури, Міністерства закордонних справ України та Міністерства юстиції України щодо невідкладного вжиття заходів для належного документування фактів вчинення Збройними силами російської федерації та її політичним і військовим керівництвом геноциду Українського народу, злочинів проти людяності, воєнних злочинів, інших тяжких злочинів на території України та ініціювання притягнення до відповідальності всіх винних осіб.

Верховною Радою України 22.05.2022 прийнято Закон України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну», згідно зі ст. 2 якого російська федерація є державою-терористом, однією з цілей політичного режиму якої є геноцид Українського народу, фізичне знищення, масові вбивства громадян України, вчинення міжнародних злочинів проти цивільного населення, використання заборонених методів війни, руйнування цивільних об'єктів та об'єктів критичної інфраструктури, штучне створення гуманітарної катастрофи в Україні або окремих її регіонах.

Відповідно до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією, що затверджений Наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 №309, територія м. Балаклія з 02.03.2022 по 11.09.2022 була тимчасово окупована російською федерацією.

В матеріалах справи наявні численні публікації засобів масової інформації, які свідчать про численні обстріли м. Балаклія та його окупацію військами російської федерації. Отже, протиправність діяння відповідача, як складового елементу факту збройної агресії росії проти України в розумінні частини третьої ст. 75 ГПК України є загальновідомим фактом, який закріплено державою на законодавчому рівні. За таких обставин, в силу положень національного законодавства України та міжнародних договорів, як частини українського національного законодавства, суд вважає доведеним факт протиправності дій відповідача у вигляді початку збройної агресії на території України, артилерійські (ракетні) удари по м. Балаклія та його окупацію.

Обов'язковою умовою покладення відповідальності за завдану шкоду має бути безпосередній причинний зв'язок між вчиненими порушеннями і завданими збитками. Підставою для відшкодування понесених збитків є спричинення їх внаслідок вчиненого порушення, тобто наявності прямого причинно-наслідкового зв'язку між діями однієї сторони та зменшення майнових прав іншої.

Здійснивши дослідження роздруківок публікацій з відкритих джерел у мережі Інтернет та фотоматеріалів щодо руйнування нерухомого майна ТОВ фірма "Агат", приймаючи до уваги загальновідомий факт перебування м. Балаклія в окупації та завдання по цьому місту військами російської федерації артилерійських та ракетних ударів, апеляційний господарський суд дійшов висновку, що пошкодження майна позивача відбулось саме внаслідок протиправних дій відповідача. Наявні в матеріалах справи фотографії та зміст Звіту про оцінку майна свідчать про те, що ушкодження майна позивача відбулось внаслідок артилерійських (ракетних) обстрілів, про що свідчить зовнішній вигляд нерухомого майна та характер його руйнувань. Під час розгляду даного спору відповідачем не було надано жодних доказів, які би свідчили про те, що нерухоме майно ТОВ фірма "Агат" було пошкоджено не внаслідок його протиправних дій, а з інших обставин. Зважаючи на вищевикладене, суд апеляційної інстанції зауважив про наявність

причинно-наслідкового зв'язку між протиправними діями відповідача та пошкодженням майна позивача.

Щодо вини, як складового елемента цивільного правопорушення, законодавством України не покладається на позивача обов'язок доказування вини відповідача у заподіянні шкоди; діє презумпція вини, тобто відсутність вини у завданні шкоди повинен доводити сам завдавач шкоди. Якщо під час розгляду справи зазначена презумпція не спростована, то вона є юридичною підставою для висновку про наявність вини заподіювача шкоди. В контексті зазначеного, саме відповідач повинен доводити відсутність своєї вини у спірних правовідносинах.

Згідно зі ст. 1192 Цивільного кодексу України розмір збитків, що підлягають відшкодуванню потерпілому, визначається відповідно до реальної вартості втраченого майна на момент розгляду справи або виконання робіт, необхідних для відновлення пошкодженої речі. Постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 №326 затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, який встановлює процедуру визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, починаючи з 19 лютого 2014 року. Згідно з пп. 18 п. 2 вказаного Порядку визначення шкоди та збитків здійснюється окремо за таким напрямом: економічні втрати підприємств (крім підприємств оборонно-промислового комплексу), у тому числі господарських товариств, - напрям включає втрати підприємств усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна, втрати фінансових активів, а також упущену вигоду від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності. Основні показники, які оцінюються (зокрема): вартість втраченого, знищеного чи пошкодженого майна підприємств недержавної форми власності; вартість втрачених фінансових активів підприємств недержавної форми власності; упущена вигода підприємств недержавної форми власності.

Відповідно до п. 5 Загальних засад оцінки збитків, завданих майну та майновим правам внаслідок збройної агресії російської федерації (додаток до Постанови Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 №326) оцінка збитків, завданих постраждалим, здійснюється шляхом проведення аналітичної оцінки збитків, стандартизованої, незалежної оцінки збитків або є результатом проведення судової експертизи. Незалежна оцінка збитків проводиться суб'єктами оціночної діяльності - суб'єктами господарювання, визнаними такими Законом України Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні, із дотриманням національних стандартів оцінки майна та Міжнародних стандартів оцінки майна з урахуванням особливостей, що визначені цими Загальними засадами та методиками оцінки шкоди та збитків, передбаченими пунктом 5 Порядку.

На підтвердження розміру збитків позивач надав суду звіт про оцінку майна, складений суб'єктом оціночної діяльності, згідно з яким вартість відновлення пошкоджень, що утворились внаслідок збройної агресії російської федерації відносно України від ударно-вибухових впливів на автозаправний комплекс, громадські та виробничі будівлі, яка розрахована витратним підходом без урахування ПДВ, становить 794479 доларів США, що за офіційним курсом НБУ, станом на дату проведення оцінки майна є еквівалентом 29054100 грн.

Відповідно до пп. 18 і 19 п. 2 Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року №326, Міністерством економіки України та Фондом державного майна України спільним наказом від 18.10.2022 №3904/1223, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 02 грудня 2022 за №1522/38858, затверджено Методику визначення шкоди та обсягу збитків, завданих

підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією російської федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності. Ця Методика застосовується під час оцінки (визначення розміру) реальних збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям, іншим суб'єктам господарювання всіх форм власності внаслідок втрати, руйнування або пошкодження їх майна у зв'язку зі збройною агресією російської федерації (далі - збройна агресія), оцінки (визначення розміру) упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності зазначеними суб'єктами господарювання, а також оцінки потреб у відновленні майна суб'єктів господарювання. Для цілей цієї Методики за умовну грошову одиницю приймають долар США. Отриманий результат в еквіваленті умовної грошової одиниці переводять у гривневий еквівалент за курсом Національного банку України на дату оцінки (пункт 9 розділу I «Основні положення» Методики). Заперечення та спростування результатів оцінки збитків в матеріалах справи відсутні.

З огляду на викладене, апеляційний господарський суд прийняв поданий позивачем звіт про оцінку майна як належний доказ у справі.

В свою чергу, місцевий господарський суд безпідставно не прийняв вищезазначений звіт про оцінку майна як належний доказ розміру завданих позивачу збитків з тих підстав, що у останньому не зазначено про те, що оцінювач обізнаний про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок, оскільки діюче законодавство України не вимагає наявності такої інформації саме в звіті про оцінку майна. Позивачем доведено суду належними та допустимими доказами в розумінні ст.ст.76-77 ГПК України факту заподіяння шкоди позивачу діями відповідача та причинно-наслідкового зв'язку між діями відповідача та завданою майновою шкодою позивачу та розмір завданих збитків, що є підставою для задоволення позовних вимог.

Звернення з вимогою про відшкодування збитків у вигляді упущеної вигоди покладає на кредитора (позивача) обов'язок довести реальну можливість отримання визначених ним доходів, тобто, що ці доходи (вигода) не є абстрактними, а дійсно були б ним отримані і тільки неправомірні дії відповідача стали єдиною і достатньою причиною, яка позбавила можливості їх отримання

У справі № 905/858/22 рішенням Господарського суду Донецької області від 12.02.2024 позов задоволено частково. В частині відмови у позові місцевий господарський суд вказав, що відсутні підстави вважати, що позивач приступив до виконання робіт за договором, оскільки не надав докази, якими, наприклад, могли бути виконавча документація, пояснення технічних спеціалістів, відомості виплати заробітної плати, покази свідків, листування із замовником, тощо. Складений позивачем проміжний акт приймання-передачі виконаних робіт суд не прийняв у якості належного доказу, оскільки він не підписаний з боку замовника.

Постановою Східного апеляційного господарського суду від 13.06.2024 рішення місцевого господарського суду скасовано в частині відмови в задоволенні позовних вимог про стягнення 25358240,00 грн. Прийнято в цій частині нове судове рішення, яким позов задоволено. В решті рішення залишено без змін.

Суд апеляційної інстанції виходив з того, що відповідно до норм чинного законодавства підрядник не повинен вчиняти жодних дій щодо спонукання замовника до підписання акта виконаних робіт, а має лише констатувати факт відмови від підписання акта. У свою чергу, обов'язок прийняти виконані роботи, а у випадку виявлення недоліків робіт негайно про них заявити (у тому числі шляхом мотивованої відмови від підписання акта виконаних робіт) законом покладений саме на замовника (така правова позиція

викладена в постановках Верховного Суду від 21.08.2019 у справі № 917/1489/18, від 18.07.2019 у справі № 910/6491/18, від 19.06.2019 у справі № 910/11191/18»).

Разом із тим, неможливість прийняття генпідрядником - ТОВ «Метінвест Інжиніринг» виконаних позивачем у січні-лютому 2022 року на об'єктах ПрАТ «МК «Азовсталь», розташованих у м. Маріуполь, є об'єктивно обумовленою. Так, Металургійний комбінат «Азовсталь» був основним осередком українського опору в оточеному російськими військами місті Маріуполі, у якому перебували тисячі цивільних і військових України, оскільки комбінат мав облаштовану ще в радянські часи систему бомбосховищ. Він щоденно зазнавав обстрілів та бомбардувань від збройних формувань держави-агресора, а в квітні 2022 російські війська почали штурмувати підприємство.

Численні заяви Президента України та речників Сил оборони України, публікації міжнародних та національних представників засобів масової інформації, органів місцевого самоврядування, повідомлення очевидців свідчать про реальну та об'єктивну загрозу життю і здоров'ю людей, які перебували на момент повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України на території міста Маріуполь. Вказані факти є загальновідомими, а тому доказуванню відповідно до ч.3 ст.75 ГПК України не потребують.

З першого дня повномасштабного вторгнення місто Маріуполь зазнало численних обстрілів та постійно перебувало під загрозою повного оточення, що не могло не відобразитись на порядку здійснення економічної діяльності підприємств, як позивача, так і генпідрядника за договором - ТОВ «Метінвест Інжиніринг», зокрема, щодо ведення належної документації за укладеними договорами. У матеріалах справи містяться письмові пояснення ПрАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь». У поясненнях вказано, що внаслідок обставин знаходження м. Маріуполя безпосередньо на лінії бойових дій з початку військової агресії російської федерації проти України, оточення міста військами, у ПрАТ «МК «Азовсталь» була відсутня будь-яка об'єктивна можливість вивезення з м. Маріуполя будь-яких документів щодо ведення господарської діяльності.

Колегія суддів вважала, що акт проміжного здавання-приймання виконаних будівельно-монтажних робіт з реконструкції системи газоочищення конвертерів ККЦ на ПрАТ «МК «Азовсталь» від 25.02.2022, складений позивачем, є належним доказом виконання ним робіт за договором на території об'єктів у м. Маріуполь. Матеріали справи не містять заперечень щодо такого акту та в наданих третьою особою поясненнях також відсутнє посилання щодо неналежності акту.

Суд першої інстанції, приймаючи оскаржуване рішення, вказав, що відсутні підстави вважати, що позивач приступив до виконання робіт, оскільки не надано доказів, наприклад: виконавча документація, пояснення технічних спеціалістів, відомості виплати заробітної плати, покази свідків, листування із замовником, тощо. Однак, ненадання доказів, про які вказав місцевий господарський суд не є підставою вважати, що позивач не приступив до виконання договору. При цьому, наведений судом перелік примірних доказів не є виключним. Поза увагою суду першої інстанції залишилось те, що відповідно до умов договору об'єктом робіт є електрофільтр та газовідвідний тракт КК №1 ПрАТ «МК «Азовсталь», а метою виконання робіт відповідно до розділу 1 договору визначалися готові до експлуатації електрофільтр та газовідвідний тракт КК №1 за проектом «Реконструкція системи газоочищення конвертерів ККЦ. Позивач реалізував взяті на себе зобов'язання в загальному порядку. Так, для виконання договору позивач забезпечив доставлення матеріалів та ресурсів у підтвердження чого надано копії договорів і відповідних актів у підтвердження їх виконання.

Третя особа у своїх письмових поясненнях вказала, що ввіз матеріальних ресурсів на територію ПрАТ «МК «Азовсталь» здійснювався на підставі заявок ТОВ «Будівельна компанія» на ім'я директора з аналізу та управління ризиками безпеки ПрАТ «МК

«Азовсталь» та погоджувався керівником проекту ТОВ «Метінвест Інжиніринг», директором з капітального будівництва ПРАТ «МК «Азовсталь». Зазначені заявки та інші документи передбачені договором щодо матеріальних ресурсів ввезених на територію для виконання робіт на виконання договору субпідряду. Матеріальні цінності знаходилися у будівлі бюро пропусків та в приміщенні адміністративно-побутового корпусу конверторного цеху ПРАТ «МК «Азовсталь». Направлення, доставлення та знаходження матеріалів і ресурсів є прямим свідченням щодо початку виконання договору. При цьому обставини знаходження матеріалів і ресурсів підтверджено судом в оскаржуваному рішенні (в частині, що не оскаржується), оскільки розглянуто та задоволено позовні вимоги про стягнення збитків.

Крім того, суд у рішенні визнав доведеним об'єктивний причинно-наслідковий зв'язок між діями відповідача (збройною агресією) та заподіяній позивачу майновій шкоді через знищення майна, яке було завезено останнім на територію МК «Азовсталь» у м. Маріуполь балансовою вартістю 12610433,11 грн. На підтвердження суми заявленої упущеної вигоди позивач надав суду висновок експерта за результатами проведення судово-економічної експертизи від 08.05.2023, згідно з яким розмір упущеної вигоди внаслідок неможливості виконання через збройну агресію російської федерації та бойові дії домовленості (робіт) за договором субпідряду на будівельно-монтажні, пусконаладжувальні роботи на об'єкті ПРАТ МК «Азовсталь», становить 25358240,00 грн. Метою проведення експертизи було визначення розміру шкоди за умови виконання позивачем всіх умов договору. Суд першої інстанції вказав, що фактична можливість позивача виконати договір експертом не досліджувалась. Суд апеляційної інстанції зазначив, що такі обставини і не мали досліджуватись експертом, оскільки вони входять до предмета дослідження суду у даній справі з огляду на надані сторонами докази. Наданий позивачем висновок експерта за результатами проведення судово-економічної експертизи є доказом щодо розміру збитків і підстав, наразі, для його відхилення немає.

В рішенні суд першої інстанції вказав, що під час проведення експертизи, досліджувались документи, які, як вказував позивач, не збереглися. Отже, у зв'язку з не наданням таких документів до матеріалів справи, суд позбавлений можливості дослідити їх зміст на відповідність фактичної можливості позивача виконати роботи за договором, що є критерієм об'єктивності причинно-наслідкового між шкодою та збройною агресією відповідача. Проте, суд апеляційної інстанції не погодився з такими висновками. Під час розгляду даної справи, було встановлено, що з боку відповідача мала місце протиправна поведінка збройна агресія, що є загальновідомим фактом. На підтвердження розміру збитків проведено та надано висновок експерта. Крім того, суд у рішенні визнав доведеним об'єктивний причинно-наслідковий зв'язок між діями відповідача (збройною агресією) та заподіяній позивачу шкоді через знищення майна, яке було завезено останнім на територію МК «Азовсталь» у м. Маріуполь. Доведеність об'єктивного причинно-наслідкового зв'язку між діями відповідача (збройною агресією) та заподіяній позивачу шкоді через знищення майна свідчить про наявність об'єктивного причинно-наслідкового зв'язку між діями відповідача і збитками (упущеною вигодою), оскільки з боку позивача мали місце дії направленні на виконання договору. Не спростованим є твердження позивача, що договір мав бути виконаний і за його результатами він би отримав прибуток.

У разі якщо предметом спору не є договірні зобов'язання, вимоги про стягнення збитків мають бути виражені в національній грошовій одиниці України - гривні

ФОП звернувся з позовом до російської федерації в особі міністерства юстиції російської федерації, в якому, з урахуванням уточнень до позову, просив стягнути майнову шкоду, заподіяну внаслідок військової агресії російської федерації проти України

у розмірі 328721104,00 доларів США, що за курсом НБУ станом на дату подачі позову становить 13860886943,30 грн.

Рішенням Господарського суду Харківської області від 09.06.2025 у справі № 922/209/25 у позові відмовлено.

Суд першої інстанції виходив з того, що позивачем у справі не надано достатніх, належних та допустимих доказів, а також не доведено повний склад цивільного правопорушення, що є умовою та підставою для застосування до відповідача такого заходу відповідальності як відшкодування збитків. Так, позивачем не надано доказів того, що розкрадання майна було здійснено саме військовослужбовцями збройних сил російської федерації; акти про знищення та пошкодження майна суб'єкту господарювання на підставі яких здійснено списання майна складені та підписані лише заінтересованими особами позивача; кримінальне провадження відкрито за заявою позивача та на даний час ще не закінчено, при цьому, відсутні докази того, що правоохоронними органами були вчинені дії для встановлення викладених у заяві фактів, зокрема, відсутні докази візуального обстеження пошкодженого майна та складання протоколу з цього приводу; з наданих звітів про незалежну оцінку вбачається, що натуральний огляд майна оцінювачем не проводився, тому вказані звіти не прийняті судом як належний доказ щодо визначення розміру збитків.

Постановою Східного апеляційного господарського суду від 30.09.2025 рішення місцевого господарського суду скасовано. Прийнято нове рішення. Позов задоволено частково. Стягнуто з держави російська федерація в особі міністерства юстиції російської федерації на користь ФОП майнову шкоду, заподіяну внаслідок військової агресії російської федерації проти України, у розмірі 13802031416,58 грн, що еквівалентно 327325302 доларів США за офіційним курсом НБУ станом на 22.01.2025. В іншій частині позову відмовлено.

Суд апеляційної інстанції виходив з того, що на підтвердження реального розміру збитків позивачем було додано до матеріалів справи звіти складені суб'єктом оціночної діяльності про незалежну оцінку справедливої (в правовому контексті) вартості реальних збитків, що (внаслідок збройної агресії російської федерації) завдані нерухомого майну і земельним поліпшенням, які використовувались в єдиному майновому комплексі для деревообробки під торговою маркою «ОМІС», що належить ТОВ «Контакт -2002» (звіт 4/4-3) та ФОП (звіт 4/4-1), та знаходились за трьома суміжними адресами. Відповідно до звіту № 4/4-3 справедлива вартість станом на 12.11.2024 становить 1395802 долари США, що дорівнює 57643971 грн за курсом 41,2981 грн. Згідно зі звітом № 4/4-1 справедлива вартість станом на 12.11.2024 становить 327325302 долари США, що дорівнює 13517913055 грн за курсом 41,2981 грн.

Дослідивши наданий до матеріалів справи звіт № 4/4-1 від 12.11.2024 про оцінку реальних збитків, колегія суддів вважала його належним та допустимим доказом, його правильність не викликає сумнівів, він не містить розбіжностей і відповідає вимогам чинного законодавства, в тому числі, стосовно критеріїв повноти, ясності, обґрунтованості. Заперечення відповідача проти результатів оцінки розміру реальних збитків позивача в матеріалах справи відсутні.

Відповідно до п. 9 розділу I «Основні положення» Методики під час оцінки (визначення розміру) реальних збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям, іншим суб'єктам господарювання всіх форм власності внаслідок втрати, руйнування або пошкодження їх майна у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації за для цілей цієї Методики за умовну грошову одиницю приймають долар США. Отриманий результат в еквіваленті умовної грошової одиниці переводять у гривневий еквівалент за курсом Національного банку України на дату оцінки (далі Методика). Проте, в даному випадку предметом спору не є договірні зобов'язання, тому

вимоги про стягнення збитків мають бути виражені в національній грошовій одиниці України - гривні.

Щодо вини, як складового елемента цивільного правопорушення, господарський суд першої інстанції зазначив, що законодавством України не покладається на позивача обов'язок доказування вини відповідача у заподіянні шкоди; діє презумпція вини, тобто відсутність вини у завданні шкоди повинен доводити заподіювач шкоди. Якщо під час розгляду справи зазначена презумпція не спростована, то вона є юридичною підставою для висновку про наявність вини заподіювача шкоди. В контексті зазначеного, саме відповідач повинен доводити відсутність своєї вини у спірних правовідносинах.

Отже, надаючи оцінку розміру доведених матеріалами справи реальних збитків, колегія суддів дійшла висновку про їх доведеність в сумі 13517913055 грн, що дорівнює 327325302 доларів США за курсом 41,2981 грн станом на дату оцінки, у зв'язку з чим рішення суду першої інстанції підлягає скасуванню.

Стосовно заявлених до стягнення суми реальних збитків, завданих ТОВ «Контакт - 2002», які відповідно до звіту № 4/4-3 станом на 12.11.2024 становлять 1395802 долари США, що дорівнює 57643971 грн за курсом 41,2981 грн, колегія суддів зазначила таке.

Матеріали справи свідчать, що між ТОВ «Контакт -2002» (кредитор) та ФОП (новий кредитор) 13.11.2024 укладений договір про відступлення права вимоги, відповідно до умов якого кредитор передав (відступив) новому кредитору право вимоги відшкодування всієї майнової шкоди до боржника (держава рф), спричиненої внаслідок ракетно-артилерійських обстрілів, розмір якої складає 1395802,00 дол США, що є еквівалентом 57643971,00 грн станом на 12.11.2024. За передане право вимоги до боржника новий кредитор сплачує кредитору суму 1395802 дол США, що є еквівалентом 57643971,00 грн станом на 12.11.2024. При подальшому уточненні розміру заподіяної майнової шкоди, як в сторону збільшення, так і в сторону зменшення, між сторонами укладається договір щодо відповідної зміни розміру платежу. Сплата новим кредитором вказаної суми на користь кредитора відбувається після отримання зазначеної суми відповідного відшкодування майнової шкоди від держави рф і виключно в межах отриманої суми. Відповідно до п. 4.1.2 договору право вимоги відшкодування майнової шкоди, заподіяної майну кредитора, вважається переданим від кредитора до нового кредитора в момент підписання цього договору.

13.11.2024 між сторонами підписаний акт приймання передачі документів до цього договору, відповідно до якого кредитор передав новому кредитору всі документи, які засвідчують права, що передаються за цим договором, та інформацію, яка є важливою для їх здійснення, в тому числі: копії документів, що посвідчують право власності на нерухоме майно; звіт про оцінку збитків; звіти про результати обстеження технічного стану, акти обстеження будівель і споруд; витяги з Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією рф проти України.

Договору відступлення права вимоги притаманні такі ознаки: 1) предметом договору є відступлення права вимоги виконання обов'язку у конкретному зобов'язанні; 2) зобов'язання, у якому відступлене право вимоги, може бути як грошовим, так і не грошовим (передача товарів, робіт, послуг тощо); 3) відступлення права вимоги може бути оплатним чи безоплатним; 4) форма договору відступлення права вимоги має відповідати формі договору, у якому виникло відповідне зобов'язання; 5) наслідком договору відступлення права вимоги є заміна кредитора у зобов'язанні.

Отже, сутність договору відступлення права вимоги полягає у домовленості про те, що у конкретному договірному зобов'язанні первісний кредитор замінюється на нового кредитора, який за відступленою вимогою набуває обсяг прав, визначений для первісного кредитора договором, за яким виникло таке зобов'язання. Проте, в даному випадку

предметом договору відступлення права вимоги є відшкодування майнової шкоди до боржника (збитків), яке, по-перше, станом на момент укладання договору не існувало, оскільки реальність і розмір збитків не було встановлено, та відповідно обов'язок сплатити грошові кошти виник би з моменту набрання рішенням суду законної сили; по-друге, право вимоги може відступатися щодо конкретних зобов'язань, які виникають на підставі договору, рішення суду. У зв'язку з цим колегія суддів не вбачала підстав для задоволення позовних вимог в частині стягнення 1395802,00 дол США, що дорівнює 57643971,00 грн за курсом станом на 12.11.2024.

Якщо дії відповідача були вчинені всупереч норм міжнародного права та норм національного законодавства, отже, останній несе повну відповідальність за здійснення збройної агресії, у тому числі і за шкоду, заподіяну позивачу.

Справа № 913/720/20(913/413/24). ПАТ «Алчевський коксохімічний завод» в особі арбітражного керуючого - ліквідатора звернулося з позовною заявою до держави російська федерація в особі Міністерства юстиції рф про стягнення 927562661,93 грн відшкодування майнової шкоди від втрати майна.

Рішенням Господарського суду Луганської області від 09.12.2024 в задоволенні позову відмовлено повністю.

Місцевий господарський суд виходив з того, що позивачем у даній справі не доведено повний склад правопорушення, тому відсутні підстави для застосування до відповідача такого заходу відповідальності як відшкодування шкоди; належними та допустимими доказами, які підтверджують вимоги позивача до відповідача можуть бути відповідні договори, угоди, первинні документи тощо; позивачем взагалі не було надано до суду для огляду та дослідження будь-яких доказів, якими останній обґрунтовує свої вимоги до відповідача, зокрема, розмір збитків у вигляді суми невиконаного на його користь зобов'язання та відмови у визнанні доведеним такого розміру; наслідком вказаного стала відмова у визнанні кредиторських вимог позивача до ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат» у справі № 904/2104/19.

Постановою Східного апеляційного господарського суду від 05.02.2025 рішення місцевого господарського суду скасовано. Ухвалено нове рішення. Позов задоволено повністю.

Судом апеляційної інстанції встановлено, що внаслідок дій відповідача ПАТ «Алчевський коксохімічний завод» фактично повністю втратило можливість як вести свою господарську діяльність, так і належним чином захищати свої інтереси як кредитора у спорах зі своїми контрагентами, що згодом й призвело до відмови у визнанні вимог ПАТ «Алчевський коксохімічний завод» у справі № 904/2104/19 на загальну суму 927562661,93 грн. При цьому, ухвалою господарського суду Дніпропетровської області від 16.10.2020 у справі № 904/2104/19 було введено процедуру санації боржника ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат», затверджено план санації.

В мотивувальній частині ухвали господарського суду Дніпропетровської області від 02.11.2021 у справі № 904/2104/19 зазначено, що у клопотанні керуючого санацією від 19.10.2021 останнім зазначено про часткове задоволення вимог четвертої черги реєстру вимог кредиторів на загальну суму 9246467433,52 грн. Ухвалою господарського суду Дніпропетровської області від 26.01.2022, серед іншого, припинено процедуру санації ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат» та визнано його банкрутом. У мотивувальній частині ухвали господарського суду Дніпропетровської області від 26.01.2022 вказано, що відповідно до звіту, що підтверджується наданими до звіту доказами, за результатом проведених санаційних заходів (в тому числі доповнених змінами від 16.09.2021 до Плану санації) вимоги четвертої черги реєстру вимог кредиторів були задоволені частково у загальному розмірі 10581574159,33 грн з вирахуванням

витрат, що понесені у зв'язку із проведенням заходів санаційної процедури, докази понесення яких надано із звітом. Таким чином, залишок непогашених вимог першої черги реєстру вимог кредиторів склав 18918,00 грн, залишок непогашених вимог четвертої черги реєстру вимог кредиторів склав 72997739097,23 грн, непогашених вимог шостої черги реєстру вимог кредиторів склав 3450463170,09 грн.

З наведеного слідує, що ПАТ «Алчевський коксохімічний завод» могло отримати як мінімум погашення частини своїх вимог як в процедурі санації у справі № 904/2104/19 так і у процедурі ліквідації, однак внаслідок неправомірних дій відповідача остаточно втратило таку можливість. Отже, негативні наслідки позивач зазнав саме через окупацію відповідачем міста Алчевськ.

Частиною 9 ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» передбачено, що відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації державі Україна, юридичним особам, громадським об'єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, у повному обсязі покладається на російську федерацію як на державу, що здійснює окупацію. Часткова окупація Луганської області, починаючи з 2014 року, є загальновідомим фактом.

Таким чином, протиправність діяння відповідача, як складового елемента факту збройної агресії Росії проти України в розумінні частини третьої ст. 75 ГПК України є загальновідомим фактом, який закріплено державою на законодавчому рівні.

За таких обставин, в силу положень національного законодавства України та міжнародних договорів, як частини українського національного законодавства, є доведеним факт протиправності дій відповідача у вигляді початку збройної агресії на території України та окупації Луганської області.

Щодо вини, як складового елемента цивільного правопорушення, законодавством України не покладається на позивача обов'язок доказування вини відповідача у заподіянні шкоди; діє презумпція вини, тобто відсутність вини у завданні шкоди повинен доводити сам завдавач шкоди. Якщо під час розгляду справи зазначена презумпція не спростована, то вона є юридичною підставою для висновку про наявність вини заподіявача шкоди. В контексті зазначеного, саме відповідач повинен доводити відсутність своєї вини у спірних правовідносинах. Близький за змістом правовий висновок викладений Верховним Судом у постановках від 21.04.2021 у справі № 648/2035/17, від 14.02.2018 у справі №686/10520/15-ц. Обов'язковою умовою покладення відповідальності за завдану шкоду має бути безпосередній причинний зв'язок між вчиненими порушеннями і завданими збитками. Підставою для відшкодування понесених збитків є спричинення їх внаслідок вчиненого порушення, тобто наявності прямого причинно-наслідкового зв'язку між діями однієї сторони та зменшення майнових прав іншої.

Так, неможливість ПАТ «Алчевський коксохімічний завод» з 24.02.2022 провадження господарської діяльності в нормальних умовах обумовлено виключно збройною агресією російської федерації, направленою на порушення суверенності України, загарбницькими діями щодо територій України, зокрема й Луганської області. Також, з лютого 2022 року держава-агресор російська федерація мала повний фактичний контроль над територією Луганської області, оскільки вона розмістила на зазначеній території свої війська, проводила активні бойові дії, направлені на захоплення ще більших територій України, та створила власні окупаційні органи влади на захоплених українських територіях.

Матеріалами справи доведено, що дії відповідача, внаслідок яких унеможливлено володіння, користування позивачем майном, були вчинені всупереч норм міжнародного права та норм національного законодавства, а отже, відповідач несе повну відповідальність за здійснення збройної агресії, у тому числі і за шкоду, заподіяну

позивачу. Крім того, при визначенні протиправності дій відповідача підлягають врахуванню загальноновизнаний і засадничий загальний принцип права, який полягає в тому, що будь-яке порушення зобов'язання тягне за собою обов'язок надати відшкодування. У даній справі протиправність дій відповідача підтверджується наявними у справі доказами, на неї прямо вказують відповідні положення матеріального закону. Таким чином, позивачем доведено суду належними, допустимими та достовірними доказами в розумінні ст.ст.76, 77, 78, 79, 91 ГПК України факт заподіяння шкоди ПАТ «Алчевський коксохімічний завод» діями відповідача та причинно-наслідковий зв'язок між діями відповідача та завданою позивачу шкодою.

Виходячи з викладеного, апеляційним господарським судом встановлено наявність повного складу цивільного правопорушення у вигляді відшкодування майнової шкоди від втрати майна, що має своїм наслідком відшкодування такої шкоди позивачу у розмірі і в порядку, передбаченими цивільним законодавством. Отже, висновок місцевого господарського суду про відмову у позові не відповідає принципам справедливого судового розгляду у контексті частини 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Чинним законодавством не передбачено здійснення обчислення упущеної вигоди (неотриманого прибутку) за показником EBITDA

Рішенням Господарського суду Донецької області від 05.11.2024 у справі №905/69/24 позовні вимоги задоволені частково. Стягнуто з російської федерації в особі Міністерства юстиції рф та в особі Генеральної прокуратури рф на користь ТОВ «Подільськінвест» збитки у розмірі 2538288,64 доларів США, що станом на 29.08.2023 (дата оцінки) еквівалентно 92821661,96 грн. В іншій частині позову відмовлено.

Задовольняючи позовні вимоги в частині стягнення з відповідача збитків від втрати вартості нерухомого майна, суд першої інстанції дійшов висновку, що наданий позивачем висновок експертів від 29.08.2023 в частині проведеного оціночно-будівельного дослідження підтверджений належними та допустимими доказами.

Стосовно заявлених до стягнення збитків в частині відмови у задоволенні позовних вимог про стягнення розміру фінансових втрат (упущеної вигоди), які на дату втрати склали 377529260,00 грн, що еквівалентно 14517120 доларів США, розмір втрат в гривні на дату експертизи - 530870754,43 грн, місцевий господарський суд дійшов висновку, що наданий товариством на обґрунтування розміру позовних вимог висновок судового експерта за результатами проведення судової економічної експертизи, не відповідає вимогам нормативно-правових актів з оцінки, має значні недоліки, а відтак не може бути взятий до уваги у якості належного доказу розміру понесених позивачем збитків.

Постановою Східного апеляційного господарського суду від 05.02.2025 рішення місцевого господарського суду залишено без змін.

Суд апеляційної інстанції погодився з висновком місцевого господарського суду, що ані Порядком визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 №326, ані Методикою визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією російської федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності, затвердженою Наказом Міністерства економіки України та Фонду державного майна України від 18 жовтня 2022 року № 3904/1223, не передбачено здійснення обчислення упущеної вигоди (неотриманого прибутку) за показником EBITDA.

Апеляційний господарський суд вважав вірним висновок суду першої інстанції, що позивачем не доведено безпосередній причинний зв'язок між неотриманим прибутком, який розрахований судовим експертом за показником EBITDA та втратою позивачем майна внаслідок російської військової агресії, а також правомірність застосування судовим експертом при розрахунку неотриманого прибутку цього показника.

Таким чином, позивач не довів належними та допустимим доказами, що упущена вигода, котру він намагається стягнути з відповідача, не є абстрактною, і лише неправомірні дії відповідача є єдиною і достатньою причиною, яка позбавила його можливості отримати цю вигоду у зазначеному розмірі. Наданий позивачем висновок експерта в частині економічного дослідження, наведений у висновку експертів від 29.08.2023, не відповідає вимогам нормативно-правових актів з оцінки і має значні недоліки, отже не може бути взятий до уваги у якості доказу розміру упущеної вигоди.

Доводи позивача про те, що господарським судом не взято до уваги, що розрахунок неотриманого прибутку здійснювався за показником EBITDA (міжнародний показник), який дозволяє не тільки визначити фактичний розмір прибутку за попередній період, але й спрогнозувати на майбутнє очікуваний прибуток, що і було проведено експертом, не прийняті судовою колегією у якості обґрунтованих, оскільки означений показник хоча і застосовується у міжнародних стандартах фінансової звітності, однак, у даному випадку, не може бути застосований безвідносно положень Порядку № 326 і Методики № 3904/1223. Вимоги позивача про стягнення упущеної вигоди, які базуються на експертному висновку, побудовані на можливих очікуваннях підприємства позивача щодо отримання певного доходу та не підтверджені належними і допустимими доказами, які б свідчили про конкретний розмір прибутку, який міг би і повинен був отримати позивач.

У разі недоведеності позивачем правомірності визначення експертом розміру збитків, які стали базою для визначення заявленої до стягнення суми суди відмовляти у задоволенні позову

У справі № 905/17/24 рішенням Господарського суду Донецької області від 29.04.2024, залишеним без змін постановою Східного апеляційного господарського суду від 23.07.2024, відмовлено у задоволенні позову про стягнення з російської федерації в особі генеральної прокуратури російської федерації та міністерства юстиції російської федерації 32698862,53 доларів США збитків, що станом на дату проведення експертизи становить 1193698135,75 грн.

Рішення мотивовано недоведеністю позивачем суми заявлених до стягнення збитків. Суд пояснив, що на обґрунтування розміру позовних вимог Товариством подано висновок судового експерта за результатами проведення судової економічної експертизи від 11.10.2023, який не відповідає вимогам нормативно-правових актів з оцінки, має значні недоліки, а відтак не може бути взятий до уваги у якості належного доказу розміру понесених позивачем збитків.

Постановою Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 20.11.2024 підтримано правову позицію судів першої та апеляційної інстанції.

Суд касаційної інстанції зазначив, що згідно зі ст. 3 Закону України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" (в редакції, яка діяла станом на 31.12.2013) оцінка майна, майнових прав - це процес визначення їх вартості на дату оцінки за процедурою, встановленою нормативно-правовими актами, зазначеними в ст. 9 цього Закону, і є результатом практичної діяльності суб'єкта оціночної діяльності. Відповідно до ст. 12 вказаного Закону звіт про оцінку майна є документом, що містить висновки про вартість та підтверджує виконані процедури з оцінки майна суб'єктом оціночної діяльності - суб'єктом господарювання відповідно до договору. Звіт підписується оцінювачами, які безпосередньо проводили оцінку майна, і скріплюються

печаткою та підписом керівника суб'єкта оціночної діяльності. Вимоги до змісту звіту про оцінку майна, порядку його оформлення та рецензування встановлюються положеннями (національними стандартами) оцінки майна. Зміст звіту про оцінку майна повинен містити розділи, що розкривають зміст проведених процедур та використаної нормативно-правової бази з оцінки майна.

Національний стандарт № 1 "Загальні засади оцінки майна і майнових прав", затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440 (у відповідній редакції), є обов'язковим для застосування під час проведення оцінки майна та майнових прав суб'єктами оціночної діяльності, а також особами, які відповідно до законодавства здійснюють рецензування звітів про оцінку майна. Національний стандарт № 2 "Оцінка нерухомого майна", затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2004 № 1442 (в редакції, яка діє станом на 31.12.2013), також є обов'язковим для застосування під час проведення оцінки нерухомого майна (нерухомості) суб'єктами оціночної діяльності, а також особами, які відповідно до законодавства здійснюють рецензування звітів про оцінку майна та проводять державну експертизу звітів з експертної грошової оцінки земельних ділянок державної та комунальної власності у разі їх продажу. Отже, оцінка нерухомого майна має здійснюватися відповідно до Національного стандарту № 2 з урахуванням вимог Національного стандарту № 1, яким визначено загальні засади процедури оцінювання.

Згідно з п.п. 15, 16 Національного стандарту № 1 методи проведення оцінки, що застосовуються під час визначення ринкової вартості об'єкта оцінки у разі використання порівняльного підходу, повинні ґрунтуватися на результатах аналізу цін продажу (пропонування) на подібне майно. Визначення ринкової вартості об'єкта оцінки за допомогою порівняльного підходу ґрунтується на інформації про ціни продажу (пропонування) подібного майна, достовірність якої не викликає сумнівів в оцінювача. У разі відсутності або недостатності зазначеної інформації у звіті про оцінку майна зазначається, якою мірою це вплинуло на достовірність висновку про ринкову вартість об'єкта оцінки. Пунктом 38 Національного стандарту № 1 визначено, що для проведення оцінки майна застосовуються такі основні методичні підходи: витратний (майновий - для оцінки об'єктів у формі цілісного майнового комплексу та у формі фінансових інтересів); дохідний; порівняльний.

Відповідно до п.п. 48-49 Національного стандарту № 1 для визначення ринкової вартості об'єкта оцінки у матеріальній формі із застосуванням порівняльного підходу інформація про подібне майно повинна відповідати таким критеріям: умови угод купівлі-продажу або умови пропонування щодо укладення таких угод не відрізняються від умов, які відповідають вимогам, що висувуються для визначення ринкової вартості; продаж подібного майна відбувся з дотриманням типових умов оплати; умови на ринку подібного майна, що визначали формування цін продажу або пропонування, на дату оцінки істотно не змінилися або зміни, які відбулися, можуть бути враховані. Основними елементами порівняння є характеристики подібного майна за місцем його розташування, фізичними та функціональними ознаками, умовами продажу тощо. Коригування вартості подібного майна здійснюється шляхом додавання або вирахування грошової суми із застосуванням коефіцієнта (відсотка) до ціни продажу (пропонування) зазначеного майна або шляхом їх комбінування.

Суди встановили, що за змістом висновку від 11.10.2023 судовий експерт жодних самостійних досліджень складу майна та його вартості не проводив, а керувався висновками, які були зроблені суб'єктом оціночної діяльності ФОП (станом на 31.12.2013). Водночас, враховуючи відсутність у матеріалах справи звіту про незалежну оцінку майна ТОВ "Промцемент" станом на 31.12.2013, суди підставно зазначили, що

можливість дослідити його на відповідність вищезазначеним приписам законодавства у сфері оцінки майна наразі відсутня.

Разом з тим, цілісний майновий комплекс та виробничий комплекс були придбані Товариством за 1850000 грн та 166545,62 грн (що загалом становить 2016545,62 грн). Натомість, сума заявлених збитків, пов'язаних із втратою цього майна, на 2013 рік встановлена оцінювачем на рівні 240055228 грн. Будь-яких документів, що підтверджували б проведення модернізації, поліпшення майна, що вплинуло б на збільшення його вартості, у період з 2005 року по 2013 рік у 119 разів до матеріалів справи Позивачем не долучено.

Крім цього, у висновку судового експерта наведений витяг зі звіту суб'єкта оціночної діяльності ФОП, згідно з яким констатується, що ринкова вартість майна, яке належить Товариству, станом на 31.12.2013, без урахування ПДВ становить 240055228 грн, яка включає в себе майно, що наведене у переліку. При цьому, звіт оцінювача судам не наданий, перелік майна наведений у висновку експертизи та відображає майно на суму близько 5,5 млн грн.

За наведених обставин, суди дійшли обґрунтованого висновку, що правомірність визначення експертом розміру збитків станом на 31.12.2013 на рівні 240055228 грн, які стали базою для визначення заявленої до стягнення суми у розмірі 1096385354,80 грн у даному провадженні позивачем не доведена.

Пред'явлення вимоги про відшкодування неодержаних доходів (упущеної вигоди) покладає на кредитора обов'язок довести, що ці доходи (вигода) не є абстрактними, а дійсно були б ним отримані

Справа № 910/10882/24. ТОВ "Фламабельбуд" звернулося з позовом про стягнення російської федерації в особі Міністерства юстиції РФ збитків у розмірі 871785520 грн, що за курсом НБУ становить 21271240 доларів США. Позовні вимоги обґрунтовані тим, що окупаційною адміністрацією російської федерації конфісковано нерухоме майно, що належить позивачу на праві приватної власності та знаходиться на тимчасово окупованій території України у місті Донецьк. На переконання позивача, такими діями відповідач спричинив йому матеріальну шкоду у загальному розмірі 871785520 грн, що за курсом НБУ становить 21271240 доларів США, у тому числі реальний збиток від втрати права володіння і користування нерухомим майном у сумі 537199240,00 грн або 13107360 доларів США, а також упущена вигода (неотриманий прибуток) - 334586280 грн або 8163880,00 доларів США.

Рішенням Господарського суду Донецької області від 18.03.2025 в задоволенні позовних вимог відмовлено повністю.

Суд першої інстанції виходив з того, що позивачем не доведено належними і допустимими доказами наявність усіх складових елементів цивільного правопорушення, необхідних для покладення на відповідача деліктної відповідальності.

Щодо вини, як складового елемента цивільного правопорушення, місцевий господарський зазначив, що законодавством України не покладається на позивача обов'язок доказування вини відповідача у заподіянні шкоди; діє презумпція вини. Тобто, відсутність вини у завданні шкоди повинен доводити завдавач шкоди. Якщо під час розгляду справи зазначена презумпція не спростована, то вона є юридичною підставою для висновку про наявність вини заподіювача шкоди. В контексті зазначеного, саме відповідач повинен доводити відсутність своєї вини у спірних правовідносинах.

Частина наданих позивачем до матеріалів справи договорів оренди в офісному центрі «СКІФ» по пр. Дзержинського, 13 у місті Донецьк діяли до 31.12.2012, до 31.12.2013 та до 25.03.2014, тоді як до матеріалів справи не надано доказів продовження строку їх дії після спливу строку на який такі договори укладені. До матеріалів справи

також не надані докази передачі в оренду всіх приміщень бізнес-центру, що перебували у власності позивача. Проте розмір упущеної вигоди суб'єктом оціночної діяльності розраховано від активу (всього майна, що належить позивачу) за період з 01.06.2014 (дата втрати контролю над активом) до 08.08.2024 (дата оцінки). Докази, які підтверджують реальну можливість отримання потерпілим суб'єктом господарювання певних грошових сум у визначений період, матеріали справи не містять.

Суд також звернув увагу, що факт втрати майна позивачем є наслідком дій окупаційної адміністрації рф, яка не є стороною у справі, а відтак, відсутні підстави для покладення відповідальності за завдану шкоду на відповідача. Окремо суд наголосив, що поданий позивачем звіт про оцінку упущеної вигоди не відповідає вимогам Методики № 3904/1223 щодо обґрунтованості вихідних даних і не враховує обставини, пов'язані з окупацією відповідної території, що унеможлилювали здійснення господарської діяльності.

Постановою Східного апеляційного господарського суду від 19.06.2025 рішення місцевого господарського суду залишено без змін.

Суд апеляційної інстанції виходив з того, що пред'явлення вимоги про відшкодування неодержаних доходів (упущеної вигоди) покладає на кредитора обов'язок довести, що ці доходи (вигода) не є абстрактними, а дійсно були б ним отримані. Наявність теоретичного обґрунтування можливості отримання доходу ще не є підставою для його стягнення. Тобто, вимоги про відшкодування збитків у вигляді упущеної вигоди мають бути належним чином обґрунтовані, підтверджені конкретними підрахунками і доказами про реальну можливість отримання позивачем відповідних доходів, але не отриманих через винні дії відповідача. Аналогічний висновок викладений у постанові Верховного Суду від 07.11.2018 у справі № 127/16524/16-ц.

Позивач (кредитор) має довести, що він міг і повинен був отримати визначені доходи, і тільки неправомірні дії відповідача (боржника) стали єдиною і достатньою причиною, яка позбавила його можливості отримати прибуток. Аналогічна правова позиція наведена в постанові Великої Палати Верховного Суду від 30.05.2018 у справі № 750/8676/15-ц, постановах Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 10.06.2020 у справі № 910/12204/17, від 16.06.2021 у справі № 910/14341/18, від 30.09.2021 у справі № 922/3928/20.

Так, обґрунтовуючи наявність збитків у вигляді упущеної вигоди, позивач посилався на те, що внаслідок російської окупації та націоналізації його нерухомого майна, останній не може використовувати своє майно, як наслідок, отримувати дохід від підприємницької діяльності. Наведене, на думку позивача, безпосередньо вказує на наявність збитків у формі упущеної вигоди, на підтвердження їх розміру надає суду звіт про оцінку від 20.08.2024 АА «АВЕРТІ», у тому числі упущеної вигоди, яка сформувалась за період з 01.06.2014 (дата втрати контролю над активом) до 08.08.2024 (дата оцінки), період компаундування становить сто двадцять чотири місяці.

Компаундування грошових потоків - це процес перерахунку теперішньої вартості грошових коштів (вкладу) в їх майбутню вартість в конкретний період часу шляхом додавання до первісної суми нарахованої величини відсотка.

Згідно з висновком оцінювача збитки у формі упущеної вигоди становлять 334586280 грн, або за курсом НБУ 8163880 доларів США. Під час підготовки Звіту для визначення розміру упущеної вигоди, суб'єктом оціночної діяльності не використовувались результати господарської діяльності замовника, що відображені у фінансовій звітності, оскільки Товариство не має можливості користуватись нерухомим майном, що розглядається, вже близько 10 років і доходи від оренди (фактичні ретроспективні) не відображаються у звітності з 2014 року. Тобто, у цьому питанні оцінювач відступив від положень Методики. При розрахунку недоотриманої орендної

плати оцінювач застосував кумулятивне значення коефіцієнта інфляції з міркувань, які оцінювач зазначив при розрахунку вартості будівлі бізнес-центру порівняльним методичним підходом. Визначений ним розмір втраченої орендної плати становить 1539892 грн на місяць або 37572,36 доларів США на місяць. У дану суму не включені поточні експлуатаційні витрати, що зазвичай сплачує орендар. Проте, на думку суду, визначення тривалості строку компаундування, у межах якого враховується упущена вигода від активу (майна), в даному випадку було проведено некоректно.

При визначенні розміру упущеної вигоди оцінювач не використовував дані договорів оренди, за якими ТОВ «Фламабельбуд» було передано у тимчасове платне користування частину офісного центру, що знаходиться у м. Донецьк.

Суд першої інстанції вказав, що частина наданих позивачем до матеріалів справи договорів оренди в офісному центрі «СКІФ» у місті Донецьк діяли до 31.12.2012, до 31.12.2013 та до 25.03.2014. До матеріалів справи не надано доказів продовження строку їх дії після спливу строку на який такі договори укладені. До матеріалів справи також не надані докази передачі в оренду всіх приміщень бізнес-центру, що перебували у власності позивача. Проте розмір упущеної вигоди суб'єктом оціночної діяльності розраховано від активу (всього майна, що належить позивачу) за період з 01.06.2014 (дата втрати контролю над активом) до 08.08.2024 (дата оцінки). Докази, які підтверджують реальну можливість отримання потерпілим суб'єктом господарювання певних грошових сум у визначений період, матеріали справи не містять.

З огляду на викладене, місцевий господарський суд вважав звіт суб'єкта оціночної діяльності в частині визначення розміру упущеної вигоди таким, що викликає обґрунтовані сумніви у його правильності, повноті, ясності і обґрунтованості, з чим погодилася апеляційна інстанція.

Таким чином, позивачем у даній справі на підставі належних та допустимих доказів не доведено повний склад цивільного правопорушення, що є умовою та підставою для застосування до відповідача такого заходу відповідальності як відшкодування майнової шкоди, зокрема, позивачем не доведено факту завдання йому збитків у заявленому розмірі.

Рішенням Господарського суду Донецької області від 18.11.2025 у справі № 905/546/25, залишеним без змін постановою Східного апеляційного господарського суду від 13.01.2026, у задоволенні позову про стягнення з російської федерації в особі Міністерства юстиції рф реальних збитків США та упущеної вигоди відмовлено.

Місцевий господарський суд, з висновками якого погодився суд апеляційної інстанції виходив з того, що ТОВ "ВКТС" придбав за Договором купівлі-продажу спірні залізничні вагони згідно з переліком, які на дату укладення такого договору знаходились за місцем дислокації на тимчасово окупованій території, при цьому, фактичного (фізичного) приймання-передання вагонів не відбулось. Відповідно, станом на дату укладення договору купівлі-продажу та дату прийняття спірних вагонів у власність (20.09.2023) позивач як покупець мав знати та усвідомлювати ризики настання несприятливих наслідків для нього.

Суди першої та апеляційної інстанції дійшли висновку, що позивач не довів, що зазначені вагони ним втрачені саме у зв'язку із військовою агресією російської федерації проти України і він не міг самостійно приймати рішення про вчинення (чи утриматись від) таких дій по укладанню зазначеного договору купівлі-продажу та підписанню акта приймання-передавання вагонів без їх фактичного (фізичного) приймання-передання, а також перевірити за відомостями АТ "Укрзалізниця" станції останньої дислокації. Відтак, за висновком суду, сукупність наданих до матеріалів справи доказів свідчить про те, що позивач не довів складу цивільного правопорушення, зокрема протиправність поведінки

відповідача та причинно-наслідкового зв'язку між протиправною поведінкою країни-агресора російської федерації та шкодою позивача, розміру збитків.

Щодо упущеної вигоди суди зазначили, що на підтвердження розміру упущеної вигоди позивач надав суду звіт про оцінку збитків упущеної вигоди. Об'єктом оцінки є упущена вигода, яка сформувалась за період з 24.02.2022 по 01.06.2024, в результаті неможливості використання ТОВ "ВК "Транссистема" і ТОВ "ВКТС" залізничних напіввагонів в кількості 16 одиниць (згідно з переліком) в результаті збройної агресії російської федерації, які станом на дату заподіяння шкоди розташовувались на залізничних станціях в межах окупованих територій Донецької та Запорізької областей України, в тому числі в розрізі власників і складових одиниць станом на 24.02.2022. У розділі 2 "Загальна характеристика майна, якому заподіяні реальні збитки, які стали причиною упущеної вигоди" у п. 2.1 оцінювач вказав, що зазначене рухоме майно (залізничні напіввагони) призначались для здійснення комерційної діяльності ТОВ "ВК "Транссистема" і ТОВ "ВКТС" з метою отримання прибутку або доходу в іншій формі, а саме, надання їх в оренду, відповідно до Договорів оренди залізничного рухомого складу.

Так, за висновками судів, зміст поданого звіту спростовує аргументи позивача про те, що у ньому оцінювачем визначено розмір упущеної вигоди ТОВ "ВКТС" саме за період з 01.08.2023 по 24.06.2024, а також те, що при визначенні розміру збитків ТОВ "ВКТС" оцінювач використовував дані договору оренди, укладеного між ТОВ "ВКТС" та ТОВ "ІНТЕК", відносно саме втрачених вагонів.

Поряд з цим, суди зазначили, що позивач, придбавши втрачені вагони за Договором купівлі-продажу залізничних вагонів від 01.08.2023, проявивши розумну обізнаність, не міг розраховувати на отримання будь-яких доходів від фактично втрачених вагонів ще до укладення договору купівлі-продажу. Відтак, за висновками судів, надані докази, зокрема, звіт про оцінку збитків упущеної вигоди, на який посилається позивач, не підтверджує розмір пред'явлених до стягнення з відповідача збитків (упущеної вигоди).

Постановою Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 26.03.2026 підтримано правову позицію судів першої та апеляційної інстанції.

Визнання форс-мажору

Про те, що сторона позбавляється права посилатися на форс-мажорні обставини через несвоєчасне повідомлення має бути прямо зазначено в договорі

Справа № 917/892/23. ТОВ "Юнайтед Енерджі" звернулося з позовом про стягнення з ПАТ "Транснаціональна фінансово-промислова нафтова компанія "Укртатнафта" 1623484058,65 грн попередньої оплати. В обґрунтування позовних вимог позивач посилався на неналежне виконання відповідачем умов укладеного між сторонами договору поставки нафтопродуктів.

Рішенням Господарського суду Полтавської області від 22.07.2025 у задоволенні позову відмовлено. Суд першої інстанції дійшов висновку, що з огляду на умови договору, позовні вимоги заявлено передчасно.

Постановою Східного апеляційного господарського суду від 23.10.2025 рішення місцевого господарського суду залишено без змін.

Суд апеляційної інстанції зазначив, що у договорі сторони домовилися про те, що строк, встановлений для виконання стороною зобов'язань за договором, подовжується на період, аналогічний періоду дії для такої сторони форс-мажорних обставин, та визначили: якщо дія форс-мажорних обставин триває більш ніж один місяць, сторони можуть змінити умови договору чи вимагати його розірвання. Тобто учасники обороту визначили, як форс-мажор впливає на строки виконання цивільно-правового зобов'язання та правові наслідки існування форс-мажору.

У постанові від 13.03.2024 у справі № 686/16312/22 Верховний Суд дійшов висновку, що на рівні норм ЦК України законодавець не вніормував застосування конструкції форс-мажору в цивільних відносинах. Традиційно в цивільних відносинах форс-мажор є договірною підставою звільнення від цивільно-правової відповідальності. Проте це не перешкоджає учасникам цивільного обороту врегулювати свої відносини з врахуванням принципу свободи договору.

На підтвердження настання форс мажорних обставин, спричинених військовою агресією проти України, відповідач до права надав Сертифікат №5301-23-00034 про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили), виданий Полтавською торгово-промисловою палатою від 04.01.2023 №4/02-06, який засвідчує форс-мажорні обставини, що унеможливили виконання в установленій термін зобов'язань з поставки товару (нафтопродуктів) за укладеним з позивачем договором поставки від 10.03.2021 №202/2/2118. Період дії форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили): з 02.04.2022, тривають на 04.01.2023. Також відповідач надав суду лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 №2024/02.0-7.1 та Витяги з Єдиного реєстру досудових розслідувань, Наказ №100 від 02.04.2022 «Про аварійну зупинку технологічних установок».

Судова колегія погодилася з твердженням відповідача щодо того, що Сертифікат документально засвідчує виникнення форс-мажорних обставин у відношенні АТ «Укртатнафта» щодо обов'язку поставити нафтопродукти згідно зі специфікаціями до Договору поставки нафтопродуктів.

Крім того, судом першої інстанції було враховано, що АТ «Укртатнафта» є нафтопереробним заводом з повним циклом виробництва нафтопродуктів, які поставлялись ТОВ «ЮНАЙТЕД ЕНЕРДЖІ» відповідно до умов договору до початку повномасштабної військової агресії. Неможливість подальшої поставки нафтопродуктів обумовлена військовими діями ракетними обстрілами, які відбувались та продовжують відбуватись безпосередньо на території АТ «УКРТАТНАФТА». Внаслідок ракетних обстрілів було зруйновано промислову інфраструктуру, виробничі потужності нафтопереробного заводу, що призвело до його аварійної зупинки та унеможливило виготовлення нафтопродуктів. Доказами ракетних обстрілів є залучені до матеріалів справи витяги щодо кримінальних проваджень, порушених за фактами обстрілів. Доказом аварійної зупинки нафтопереробного заводу є Наказ ПАТ «Укртатнафта» №100 від 02.04.2022. Ракетні обстріли АТ «УКРТАТНАФТА» та зруйнування виробничих потужностей нафтопереробного заводу достеменно свідчать про наявність форс-мажорних обставин. В свою чергу, дія форс-мажорних обставин, яка спричинила неможливість виконання зобов'язань у встановлені строки, продовжує ці строки пропорційно на час дії відповідних обставин (п.6.1 Договору). Докази припинення дії форс-мажорних обставин у матеріалах справи відсутні.

Щодо посилання позивача на положення договору про те, що сторона зобов'язана негайно сповістити іншу сторону про наявність обставин непереборної сили, апеляційний господарський суд зазначив, що Верховний Суд у постанові від 31.08.2022 у справі № 910/15264/21 формував такі висновки: "неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про форс-мажорні обставини позбавляє сторону, яка порушила цей обов'язок, права посылатися на ці обставини як на підставу звільнення від відповідальності, якщо це передбачено договором (втрата стороною права посилання на форс-мажор) (подібний за змістом правовий висновок міститься у п.5.63 постанови Верховного Суду від 22.06.2022 у справі № 904/5328/21).

У даному випадку обов'язок негайно сповістити про настання форс-мажорних обставин передбачений п.6.3 спірного договору та покладається на Сторону, яка не виконала зобов'язання за цим Договором. В свою чергу, на час настання форс-мажорних

обставин строк поставки товару, відповідно до умов Додаткової угоди від 17.12.2021 становив 31 грудня 2022.

Верховний Суд у постанові від 31.08.2022 у справі № 910/15264/21 звернув увагу на те, що потрібно розрізняти вчасне повідомлення сторони про виникнення форс-мажорних обставин (яке сторона має зробити у передбачений договором строк) від звернення до ТПП за отриманням сертифікату, яке є можливим лише після порушення виконання зобов'язання. Через це сертифікат ТПП може бути отриманий значно пізніше за дату, коли сторона з'ясувала неможливість виконання договору через вплив форс-мажорних обставин. Крім того, Верховний Суд зазначив, що неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про форс-мажорні обставини позбавляє сторону, яка порушила цей обов'язок, права посилається на ці обставини як на підставу звільнення від відповідальності, якщо це передбачено договором (втрата стороною права посилення на форс-мажор). Положення укладеного сторонами Договору прямо не передбачають юридичні наслідки того, що постачальник не повідомив замовника в строки, визначені Договором, про факт настання таких обставин (із посиланням на відповідний сертифікат ТПП чи без нього).

Про те, що сторона позбавляється права посилається на форс-мажорні обставини через несвоєчасне повідомлення має бути прямо зазначено в договорі (подібний за змістом правовий висновок міститься у п.5.63 постанови Верховного Суду від 22.06.2022 у справі №904/5328/21)».

З огляду на наявні в матеріалах справи докази, підприємство відповідача було позбавлене можливості повідомити про настання форс-мажорних обставин (ракетного обстрілу 02.04.2022) та долучити Сертифікат ТПП, як доказ їх настання, оскільки строк поставки товару, відповідно до умов Додаткової угоди від 17.12.2021 становив 31 грудня 2022, а Сертифікат Полтавської ТПП був виданий 04.01.2023. Судом проаналізовано укладений між сторонами договір, та встановлено, що у даному випадку в договорі відсутня умова про позбавлення права посилається на форс-мажорні обставини через несвоєчасне повідомлення про них.

З огляду на викладене, а також враховуючи те, що строк виконання відповідачем своїх зобов'язань був продовжений на час дії форс-мажорних обставин (із врахуванням доказів, які були надані відповідачем на підтвердження наявності форс-мажорних обставин), судова колегія також дійшла висновку, що вимоги позивача про повернення відповідачем отриманої ним від позивача попередньої оплати є передчасними.

Якщо установлені обставини справи свідчать про добросовісність поведінки виконавця, намагання навіть при наявності форс-мажорних обставин, які суттєво ускладнюють роботу, виконати у найшвидші строки взяті на себе зобов'язання, суд відмовляє у задоволенні позову про стягнення штрафних санкцій

Рішенням Господарського суду Харківської області від 28.01.2025 у справі № 922/4131/24 в задоволенні позовних вимог про стягнення пені та штрафу за неналежне виконанням відповідачем умов договору поставки відмовлено повністю.

Суд першої інстанції зазначив, що відповідачем доведено обставину неможливості виконання ним зобов'язання за договором щодо своєчасного надання зразку товару та своєчасної поставки товару у зв'язку з настанням форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), що підтверджено сертифікатом Харківської ТПП, тобто доведено наявність підстав для звільнення відповідача від відповідальності за вказаними порушеннями, тому суд дійшов висновку про безпідставність позовних вимог. Крім того, суд застосував принципи справедливості, врахувавши під час ухвалення рішення повне виконання відповідачем свого зобов'язання, що підтверджується накладною від 10.09.2024, тому позов відхилено також на підставі ст. 2 ГПК України.

Постановою Східного апеляційного господарського суду від 13.05.2025 рішення місцевого господарського суду залишено без змін.

Під час розгляду справи судом апеляційної інстанції встановлено, що сторони в договорі передбачили звільнення від відповідальності за неналежне виконання зобов'язань (в тому числі щодо строків такого виконання), якщо таке порушення викликане форс мажорними обставинами. При цьому, апеляційний господарський суд відхилив, як необґрунтовані, посилання позивача на те, що виконавцем порушені строки повідомлення про настання форс мажорних обставин.

Так, форс-мажорними обставинами виконавець визначив перебої та відсутність постачання електричної енергії, що засвідчено в установленому законом порядку ТПП України. При цьому, ТОВ мало правомірні очікування того, що проблеми з постачанням електричної енергії не будуть тривати такий значний час та будуть усунуті, що дасть йому змогу виконати своєчасно взяті на себе зобов'язання. Лише після того, як виконавець абсолютно та беззаперечно пересвідчився та упевнився у тривалості таких проблем та те, що ці проблеми не дають йому змогу виконати замовлення у визначений договором строк він повідомив замовника.

Отже, не лише сам факт проблем з енергопостачанням є форс-мажорною обставиною, а й те, що такі перебої з постачанням набули триваючого характеру. Тому апеляційний господарський суд погодився з правомірністю дій відповідача (виконавця) щодо повідомлення про наявність форс-мажорних обставин після усвідомлення тривалості відсутності електричної енергії, що унеможливорює виконати зобов'язання у строк, визначений договором. Повідомлення вчинено виконавцем до моменту настання строку виконання. Суд відхилив аргументи позивача про те, що договір укладений під час дії воєнного стану, тому сторони повинні були передбачати можливі несприятливі обставини під час виконання договору. Такі аргументи спростовуються самим договором, оскільки в ньому погоджені умови звільнення від відповідальності за неналежне виконання у зв'язку з форс мажорними обставинами, якими у самому договорі, крім іншого, визнана військова агресія до її закінчення. Тобто, сторони (в тому числі замовник), укладаючи договір, усвідомлювали, що через військову агресію можуть у будь-який момент наступити обставини, які утрудняють, ускладняють або унеможливають виконання зобов'язань, що було відображено у договорі.

Місцевий господарський суд правильно установив факт дотримання виконавцем порядку повідомлення про настання форс мажорних обставин та підтвердження виконавцем існування таких обставин належними доказами. Установлені обставини свідчать про добросовісність поведінки виконавця, намагання навіть при наявності форс-мажорних обставин, які суттєво ускладнюють роботу, виконати у найшвидші строки взяті на себе зобов'язання. Також, суд врахував пропозицію виконавця замовнику у вигляді знижки на замовлений товар.

Отже, хоча виконавець і допустив порушення строків виконання зобов'язання, тривалість такого порушення є незначною, а обставини, які зумовили таке порушення, є такими, що не залежать від волі та суб'єктивної поведінки виконавця, передбачити настання таких обставин на момент укладення договору виконавець не міг.

Якщо господарська діяльність відповідача могла відбуватися лише за його місцезнаходженням, то очевидним є те, що останній був позбавлений фактичної можливості здійснення статутної діяльності за наслідками окупації військами російської федерації відповідної території

Рішенням Господарського суду Донецької області від 19.11.2024 у справі № 905/758/24, залишеним без змін постановою Східного апеляційного господарського суду від 22.01.2025, в задоволенні позовних вимог ПАТ «Акціонерний банк "Укргазбанк" про

солідарне стягнення з ТОВ "АГРО-АЛЬЯНС" та фізичних осіб простроченої заборгованості по кредиту та відсоткам, заборгованості по процентам (компенсація процентів за програмою Фонду розвитку підприємництва) відмовлено. Закрито провадження у справі в частині позовних вимог до відповідача - 2 ОСОБА-1 на підставі п. 1 частини першої ст. 231 ГПК України.

Під час розгляду справи судами встановлено, що наявність форс-мажорних обставин у цій справі відповідачами обумовлено повномасштабною військовою агресією російської федерації проти України, що стало підставою для введення в Україні воєнного стану.

Відповідно до п. 5.6 Правил надання кредиту клієнтам мікро - та малого бізнесу за Програмою фінансової державної підтримки суб'єктів мікро- та малого підприємництва "Доступні кредити 5-7-9%" в АБ "Укргазбанк" сторони погодилися, що у випадку виникнення форс-мажорних обставин (дії непереборної сили), що не залежать від волі сторін, такі як: війни, військові дії, блокади, ембарго, інші міжнародні санкції, валютні обмеження, інші дії держави, пожежі, повені, інші стихійні лиха або сезонні природні явища тощо, що створюють неможливість виконання стороною своїх зобов'язань, сторони звільняються від відповідальності за часткове або повне невиконання будь-якого з положень договору про надання кредиту на період дії зазначених обставин. Пунктом 5.7 Правил передбачено, що доказом дії форс-мажорних обставин є документ, виданий відповідними компетентними органами/організаціями, в т.ч. Торгово-промисловою палатою України.

Згідно з п. 5.8 договору виникнення форс-мажорних обставин продовжує строк виконання взаємних зобов'язань сторін за договором про надання кредиту на період тривалості дії таких обставин без відшкодування збитків обох сторін.

Відповідно до наданого 1-м відповідачем сертифікату Торгово-промислової палати України про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) від 06.09.2024 засвідчено форс-мажорні обставини ТОВ "АГРО-АЛЬЯНС": військова агресія російської федерації проти України, що стало підставою введення воєнного стану; тимчасова окупація російською федерацією території с. Степне Вугледарської міської територіальної громади Волноваського району Донецької області з 19.03.2022. Період дії форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили): дата настання: 19.03.2022; дата закінчення: тривають на 06.09.2024.

Судами перевірено обсяг обов'язку (зобов'язання) за договором про приєднання до Правил надання кредиту клієнтам мікро- та середнього бізнесу за Програмою фінансової державної підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва "Доступні кредити фінансової державної підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва "Доступні кредити 5-7-9%" в АБ "Укргазбанк" від 16.06.2021, укладеного з ПАТ АБ "Укргазбанк", щодо якого було надано сертифікат № 3100-24-1680 про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) та оцінено наданий сертифікат як один з доказів виникнення у 1-го відповідача форс-мажорних обставин у спірних правовідносинах. Так, згідно з ч.ч. 1, 2 ст. 96 ЦК України юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями. Юридична особа відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном.

Відповідно до відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб підприємців основним видом діяльності ТОВ "АГРО-АЛЬЯНС" є вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур. Тобто, особливості ведення господарської діяльності ТОВ є формою підприємницької діяльності юридичної особи, яка виявила бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її реалізацію з метою отримання прибутку на земельній ділянці, наданої йому у власність та/або користування, на підтримку здійснення якої було укладено кредитний договір за вказаною вище Програмою.

Враховуючи, що господарська діяльність Товариства могла відбуватися лише за його місцезнаходженням, то очевидним є те, що у вказаних умовах, які з початку широкомасштабної військової агресії російської федерації на територію України становили небезпеку для життя та здоров'я людей, в тому числі працівників товариства, останній був позбавлений фактичної можливості здійснення статутної діяльності за наслідками окупації військами російської федерації відповідної території.

Надані до матеріалів справи докази в сукупності дають підстави для висновку про доведеність наявності форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) у правовідносинах сторін за договором приєднання від 16.06.2021, що полягає у неможливості виконання стороною (позичальником) своїх зобов'язань. Обставини відсутності проведення ТОВ "АГРО-АЛ'ЯНС" іншої господарської діяльності, наявності майна та активів юридичної особи на підконтрольній території України, за рахунок якого 1-й відповідач має можливість виконати зобов'язання за договором про приєднання (договір кредиту) та на які не вплинули вищенаведені форс-мажорні обставини, позивачем не спростовуються.

Таким чином, 1-м відповідачем доведено належними доказами наявність форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) та причинно-наслідкового зв'язку між форс-мажором та неможливістю виконати свої договірні зобов'язання перед позивачем, які, як було встановлено місцевим господарським судом, продовжились на період тривалості дії таких обставин.

У разі якщо відповідачем вжито усіх необхідних заходів для запобігання порушення умов договору, а також повідомлено позивача про існування обставин непереборної сили, які призвели до порушення строків надання послуг, відсутні підстави для стягнення з відповідача штрафних санкцій

Справа № 917/2002/23. АТ "Українська залізниця" в особі філії "Українська залізнична швидкісна компанія" звернулося з позовом до ПАТ "Крюківський вагонобудівний завод" про стягнення штрафних санкцій. Позовні вимоги обґрунтовані порушенням відповідачем зобов'язань за договором про надання послуг з проведення поточного ремонту двох електропоїздів, у зв'язку з чим позивач нарахував: пеню відповідно до п. 6.2. договору - в розмірі подвійної облікової ставки НБУ за кожен день прострочення, а також штраф на підставі ч. 2 ст. 231 Господарського кодексу України за прострочення понад 30 днів виконання зобов'язання у розмірі 7% вартості послуг, з яких допущено прострочення.

Рішенням Господарського суду Полтавської області від 14.11.2024 у задоволенні позовних вимог відмовлено.

Суд першої інстанції виходив з того, що прострочення строків виконання договору в частині своєчасного надання послуг з проведення ремонту відбулося за відсутності вини відповідача та за наявності форс-мажорних обставин. При цьому судом встановлено, що відповідач вжив усіх необхідних заходів для запобігання такому порушенню, а також повідомив позивача про існування обставин непереборної сили, які призвели до порушення строків надання послуг, згідно з п. 8.2 договору, у зв'язку з чим відсутні підстави для стягнення з відповідача штрафних санкцій. За наявного дефіциту потужності електричної енергії, постійного переміщення/укриття персоналу під час оголошення повітряних тривог, було неможливо забезпечити виконання безперервних технологічних циклів, що вплинуло на загальне своєчасне надання відповідачем послуг по укладеному між сторонами договору та унеможливило дотримання договірних строків не з вини відповідача. Однак, незважаючи на наявність форс-мажорних обставин, відповідач продовжував виконувати умови договору.

Постановою Східного апеляційного господарського суду від 18.02.2025 рішення місцевого господарського суду залишено без змін.

Апеляційний господарський суд виходив з того, що загальновідомими є обставини, що з осені 2022 року РФ почала завдавати ударів по енергетичній інфраструктурі України, внаслідок чого запроваджувалися аварійні, екстрені та стабілізаційні відключення електричної енергії по всій території України. Ведення активних бойових дій на території України, не вибіркові ракетно-бомбові удари по об'єктам промисловості та інфраструктури, всеохоплюючі та тривалі відключення електроенергії, у тому числі у м. Кременчуці Полтавської області протягом строку виконання зобов'язань з договором (лютий квітень 2023 року) є загальновідомими обставинами, що постійно висвітлювалися у засобах масової інформації, і за своїм характером ці обставини перешкоджали своєчасному виконанню відповідачем зобов'язань за договором.

Як вбачається із наданого відповідачем Сертифікату Полтавської ТПП України від 20.01.2023, в ньому засвідчено наявність форс-мажорних обставин, які унеможливили для відповідача виконання зобов'язань за договором у період з 05.01.2023 по 20.01.2023. Вказаний Сертифікат має враховуватися в сукупності разом з іншими доказами (у т.ч. наказами ПАТ "КВБЗ" про особливості роботи в період воєнного стану, скорочення виробництва та тривалості робочого часу, наявності нестабільного постачання електроенергії, графіками оголошення численних повітряних тривог тощо), які відповідач надав суду на підтвердження існування обставин непереборної сили та відсутності його вини.

В свою чергу, позивачем не було спростовано такі факти належними та допустимими доказами при розгляді справи у суді першої інстанції та не надано доказів зміни у період з лютого по квітень 2023 року тих обставин, якими відповідач обґрунтував неможливість своєчасного виконання зобов'язань за договором.

Упродовж спірного періоду з лютого по квітень 2023 року відбувалися обстріли об'єктів критичної інфраструктури в усіх регіонах України, що мало наслідком аварійне відключення енергоносіїв, оголошення тривалих повітряних тривог та становило загрозу для життя та здоров'я працівників підприємства. За інформацією ПАТ "Крюківський вагонобудівний завод" відповідно до внутрішніх наказів при оголошенні повітряної тривоги працівники підприємства знаходилися в укриттях, робочий час практично зупинявся, що призводило до значної втрати робочого часу та простою виробничого циклу, що в свою чергу, призводило до зміщення термінів виконання послуг за договором. В матеріалах справи наявний лист відповідача від 06.01.2023, яким останній повідомив позивача про виникнення обставин непереборної сили при виконанні договірних зобов'язань та про причини затримки, а також та пропонував йому укласти додаткову угоду №2 щодо продовження строків виконання договору. Однак, погодження з боку позивача не відбулось.

Незважаючи на наявність триваючої дії форс-мажорних обставин, проведення ремонту другого електропоїзду відповідачем продовжувалося у період з лютого по квітень 2023 року, а передача послуг з поточного ремонту другого електропоїзда відбулась 28.04.2023, про що оформлено Акт наданих послуг з поточного ремонту електропоїзду від 28.04.2023.

Разом з цим, колегія суддів погодилася з висновками суду першої інстанції про те, що за наявного дефіциту потужності електричної енергії, постійного переміщення/укриття персоналу під час оголошення повітряних тривог, було неможливо забезпечити виконання безперервних технологічних циклів, що вплинуло на загальне своєчасне надання послуг по укладеному між сторонами договору та унеможливило дотримання договірних строків не з вини відповідача. В свою чергу, незважаючи на наявність форс-мажору, відповідач продовжував виконувати умови договору

При цьому, господарські санкції, які встановлюються відповідно до договору чи закону за несвоєчасне виконання зобов'язання, спрямовані передусім на компенсацію кредитору майнових втрат, яких він зазнає внаслідок несвоєчасного здійснення з ним розрахунку з боку боржника. Такі санкції не можуть розглядатися кредитором як спосіб отримання доходів, що є більш вигідним порівняно з надходженнями від належно виконаних господарських зобов'язань. Судом враховано завершення здійснення відповідачем повного комплексу послуг з ремонту електропоїздів відбулося у квітні 2024 року, тобто строк прострочення зобов'язань є незначним; відсутність претензій з боку позивача до обсягу їх виконання та якості; а також відсутність зазначення позивачем та невідновлення судом обставин щодо наявності будь-яких збитків, завданих відповідачем внаслідок несвоєчасного виконання зобов'язань за договором з проведення ремонту.

Враховуючи вищенаведене, судова колегія погодилася з висновком місцевого суду про те, що прострочення строків виконання договору в частині своєчасного надання послуг з ремонту другого електропоїзду відбулося за відсутністю вини відповідача та за наявністю форс-мажорних обставин. При цьому, судом обґрунтовано враховано, що відповідачем було вжито усіх необхідних заходів для запобігання такого порушення, а також повідомлено позивача про існування обставин непереборної сили, які призвели до порушення строків надання послуг, згідно з п. 8.2 договору, у зв'язку з чим відсутні підстави для стягнення з відповідача штрафних санкцій.

Форс-мажорні обставини можуть бути підставою для продовження строку дії договору або виконання зобов'язань лише якщо про це прямо зазначено в договорі або в разі укладення сторонами додаткової угоди про це

Справа № 922/2381/25. Департамент екології та природних ресурсів Донецької обласної державної адміністрації звернувся з позовом до ТОВ "Архбудтехнолоджи" про визнання додаткової угоди № 6 до договору на здійснення технічного нагляду укладеною у редакції, викладеній у прохальній частині позовної заяви.

Позов обґрунтовано наявністю визначених ст. 651, 652 Цивільного кодексу України підстав для внесення за рішенням суду змін до умов спірного Договору шляхом визнання додаткової угоди № 6 до договору на здійснення технічного нагляду укладеною у редакції, викладеної у прохальній частині позовної заяви, відповідно до якої строк дії Договору встановлено до 31.12.2025, але у будь-якому разі до припинення або скасування правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування, враховуючи те, що:

- на даний час військовий стан у зв'язку з військовою агресією рф проти України продовжено і зазначені обставини, з урахуванням знаходження об'єкта будівництва щодо реконструкції якого за спірним договором відповідачем, як виконавцем, має здійснюватися технічний нагляд - набережної в Лівобережному районі, м. Маріуполь на тимчасово окупованій території відповідно до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією, затвердженого наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 28.02.2025 № 376, є форс-мажорними, що також підтверджено листом Торгово-промислової палати України від 28.02.2022, яким, за твердженнями позивача, Торгово-промислова палата України офіційно засвідчила настання форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили): військову агресію російської федерації проти України та підтвердила, що зазначені обставини з 24.02.2022 до їх офіційного закінчення, є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами для суб'єктів господарської діяльності та/або фізичних осіб по договору, окремим податковим та/чи іншим зобов'язанням/обов'язком, виконання яких/-го настало згідно з умовами договору, контракту, угоди, законодавчих чи інших нормативних актів і виконання відповідно яких/-

го стало неможливим у встановлений термін внаслідок настання таких форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) і при цьому неодноразові ракетні обстріли території Донецької області, тимчасова окупація міста Маріуполь Донецької області є загальновідомими обставинами, у зв'язку з чим не підлягають окремому доведенню;

- спірний договір укладено за результатами публічної закупівлі, в той час як за змістом частини 4 п. 5 ст. 41 Закону України "Про публічні закупівлі" чинне законодавство дозволяє вносити зміни в договір про закупівлю за умови наявності документального підтвердження об'єктивних обставин, та не виключає реалізацію цієї можливості як в добровільному порядку за взаємною згодою сторін, так і за рішенням суду відповідно до ч. 2 ст. 651 Цивільного кодексу України;

- п. 2.5 Договору визначено, що термін виконання робіт може бути продовжено у разі виникнення документально підтверджених обставин, що спричинили таке продовження, у тому числі непереборної сили, за умови, що такі зміни не призведуть до збільшення суми, визначеної у договорі відповідно до вимог частини 4 п. 5 ст. 41 Закону України "Про публічні закупівлі", з урахуванням чого, враховуючи форс-мажорні обставини введення воєнного стану, з метою раціонального та ефективного використання коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища, додатковою угодою від 13.05.2022 №3 сторони дійшли згоди призупинити виконання робіт з технічного нагляду по об'єкту "Заходи з озеленення міста, а саме: реконструкція набережної в Лівобережному районі, м. Маріуполь. І черги (коригування)" на час до скасування правового режиму воєнного стану, а додатковими угодами від 20.12.2021 № 2, від 30.12.2022 № 4 та від 11.12.2023 № 5 сторони продовжили строк дії Договору відповідно на 2022-2024 роки;

- з огляду на необхідність подальшого продовження строку договору до усунення відповідних форс-мажорних обставин та протягом 90 днів після їх усунення позивач надіслав відповідачу проект спірної додаткової угоди з пропозицією її підписання, проте останній відмовив у її підписанні та запропонував розірвати Договір з огляду на те, що станом на грудень 2024 року він вживає заходи щодо припинення своєї господарської діяльності та не має у штаті кваліфікованих інженерів з технічного нагляду, що унеможливує належне виконання товариством своїх зобов'язань за договором, а на повторно направлені позивачем пропозицію та претензію щодо підписання відповідної додаткової угоди відповідач не відповів, що свідчить про його недобросовісну поведінку з уникнення досягнення згоди на продовження договору, що з урахуванням необхідності подальшого продовження строку Договору на строк дії форс-мажорних обставин та протягом 90 днів після їх усунення порушує право позивача як сторони замовника за договором та зумовлює необхідність їх захисту в судовому порядку шляхом звернення до суду з даним позовом про визнання укладеною додаткової угоди про продовження строку дії Договору на відповідний строк.

Рішенням Господарського суду Харківської області від 31.10.2025 в позові відмовлено повністю.

Постановою Східного апеляційного господарського суду від 15.01.2026 рішення залишено без змін.

Суд апеляційної інстанції виходив з того, що з урахуванням положень ч. 2 ст. 651 Цивільного кодексу України форс-мажорні обставини можуть бути підставою для продовження строку дії договору або виконання зобов'язань лише якщо про це прямо зазначено в договорі або в разі укладення сторонами додаткової угоди про це. Аналогічна правова позиція викладена в постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 31.08.2022 у справі № 910/15264/21.

Водночас, підставами для зміни або розірвання договору в судовому порядку, крім істотного його порушення, відповідно до частини другої ст. 651 Цивільного кодексу

України є випадки, встановлені законом або договором, і саме настання таких випадків зумовлює право сторони договору ініціювати в судовому порядку питання зміни чи припинення відповідних договірних правовідносин, а тому наведені положення закону щодо права заінтересованої сторони передати спір на вирішення суду, у разі якщо сторони не досягли згоди щодо зміни договору, не означають, що суд має право визнати укладеним договір без передбаченого договором або законом обов'язку іншої сторони на укладення такого договору. Проте, обставини пов'язані із введенням воєнного стану, у тому числі знаходження об'єкта будівництва на тимчасово окупованій території, не визначено законом або Договором підставою для обов'язкового продовження строку його дії.

Особливості укладання договору про закупівлю та внесення змін до нього врегульовано у ст. 41 Закону України "Про публічні закупівлі", яка містить загальне правило, що істотні умови договору не можуть змінюватися після його підписання до виконання зобов'язань сторонами в повному обсязі, крім випадків, зокрема, продовження строку дії договору про закупівлю та строку виконання зобов'язань щодо передачі товару, виконання робіт, надання послуг у разі виникнення документально підтверджених об'єктивних обставин, що спричинили таке продовження, у тому числі обставин непереборної сили, затримки фінансування витрат замовника, за умови, що такі зміни не призведуть до збільшення суми, визначеної в договорі про закупівлю (п. 4 частини 5 ст. 41 Закону України "Про публічні закупівлі").

Вказана норма передбачає можливість внесення змін до договору про закупівлю (зміна істотних умов) щодо продовження строку виконання зобов'язань у разі виникнення документально підтверджених об'єктивних обставин, що спричинили таке продовження (постанови Верховного Суду від 05.09.2018 року у справі № 910/21806/17, від 06.06.2023 року у справі № 910/21100/21).

Отже, під час дії договору сторони могли змінити таку істотну умову, як строк виконання зобов'язань (строк виконання робіт) шляхом його продовження, однак виключно за взаємною згодою та лише за наявності виникнення документально підтверджених об'єктивних обставин, що спричинили таке продовження (схожа за змістом правова позиція викладена у постанові Верховного Суду від 30.01.2024 у справі № 907/811/21).

Разом з цим, п. 2.5 Договору визначено, що термін виконання робіт може бути продовжено у разі виникнення документально підтверджених обставин, що спричинили таке продовження, у тому числі непереборної сили, за умови, що такі зміни не призведуть до збільшення суми, визначеної у договорі відповідно до вимог частини 4 п. 5 ст. 41 Закону України "Про публічні закупівлі". Пунктом 7.7. договору визначено, що строк дії договору та виконання зобов'язань щодо виконання робіт може бути продовжено у разі виникнення документально підтверджених об'єктивних обставин, що спричинили таке продовження, у тому числі непереборної сили, затримки фінансування витрат замовника, за умови, що такі зміни не призведуть до збільшення суми, визначеної в договорі.

За змістом наведених положень законодавства та умов договору ними передбачена саме можливість, а не обов'язковість внесення змін до договору у разі виникнення документально підтверджених обставин, що спричинили таке продовження, у тому числі непереборної сили за результатами досягнення сторонами відповідної домовленості і не передбачено, що недосягнення відповідної домовленості є підставою для внесення таких змін за рішенням суду на вимогу однієї із сторін.

Крім цього, укладаючи договір на здійснення технічного нагляду на певний строк, у даному випадку до 31.12.2024, відповідач розраховував на необхідність для виконання своїх обов'язків сторони-виконавця забезпечення наявності у штаті кваліфікованих інженерів з технічного нагляду у сфері будівництва саме на такий строк, але після

звернення до нього позивача із пропозицією з підписання додаткової угоди до цього Договору № 6 , яка передбачає продовження строку дії Договору до 31.12.2025, але у будь-якому разі до припинення або скасування правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування, й відповідно, необхідність забезпечення з метою виконання Договору наявності у штаті відповідача відповідних кваліфікованих працівників поза межами встановленого Договором строку, відмовив у її підписанні, пославшись у листі від 13.12.2024 на вжиття заходів щодо припинення своєї господарської діяльності та відсутність у штаті кваліфікованих інженерів з технічного нагляду, що унеможливило належне виконання товариством своїх зобов'язань за договором, зазначивши, що роботи за Договором фактично не здійснюються більш ніж два роки та висловив у зв'язку з цим намір не продовжувати відповідні договірні відносини, з чого вбачається те, що запропоновані у спірній додатковій угоді зміни передбачають втручання суду не тільки у свободу договору (п. 3 ч. 1 ст. 3, 6, 27 ЦК України), але й у свободу господарської діяльності відповідача (п. 4 ч. 1 ст. 3 ЦК України) шляхом спонукання останнього протягом невизначеного строку, тобто за межами встановленого сторонами у Договорі строку його дії, здійснювати з метою виконання його умов господарську діяльність за певним профілем із забезпеченням наявності у штаті відповідних кваліфікованих працівників.

Враховуючи, що окупація території, де знаходився об'єкт відповідача є загальновідомим фактом, а також положення ст. 13-1 Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України", позивач у спірній не мав права здійснювати господарську діяльність щодо постачання на окуповану територію товарів і послуг, в тому числі з розподілу природного газу

Рішенням Господарського суду Харківської області від 30.01.2025 у справі №922/3652/24 у позові про стягнення заборгованості за договором розподілу природного газу відмовлено.

Суд першої інстанції виходив з того, що наведені в односторонніх актах позивача об'єми розподіленого природного газу відповідачу не підтверджені жодними первинними документами, як-то даними комерційного вузла обліку (лічильника газу)чи Інформаційної платформи, до якої мають доступ сторони, тощо. Будь-яких інших доказів здійснення Оператором ГРМ розподілу природного газу на тимчасово окуповану територію та виконання позивачем зобов'язань з надання таких послуг за договором матеріали справи не містять. Суд також прийняв до уваги, що в межах даної справи позивачем заявлено до стягнення основну заборгованість за зобов'язаннями квітня серпня 2022 року, тобто за період, коли Куп'янська територіальна громада фактично знаходилася під тимчасовою окупацією, що є загальновідомим фактом, у зв'язку з чим, в силу приписів ст. 13-1 Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України", у відповідний період існувала заборона передачі природного газу відповідачу, що виключає можливість стягнення з останнього основного боргу разом з компенсаційними нарахуваннями. При цьому, відповідач був позбавлений доступу до обладнання, розташованого у м. Куп'янську, що свідчить про неможливість споживання ним послуги позивача з розподілу газу та підтверджує висновки суду про недоведеність виникнення у відповідача обов'язку з оплати таких послуг в силу об'єктивних та незалежних від нього обставин.

Постановою Східного апеляційного господарського суду від 24.03.2026 рішення місцевого господарського суду залишено без змін.

Судом встановлено, що позивачем сформовані Акти наданих послуг за спірний період (квітень серпень 2022 року), які направлялися відповідачу разом із досудовою

претензією від 17.11.2023. Мотивуючи відмову від підписання актів наданих послуг за спірний період, відповідач зазначив, що ним такі послуги не споживалися по точці комерційного обліку, яка територіально знаходиться у м. Куп'янськ, оскільки по вказаному місцю розташування ведуться і до цього часу активні бойові дії, що вбачається, зокрема, із Переліку територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), затвердженого Наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309.

Водночас, колегією суддів враховано, що відповідно до Переліку територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), затвердженого Наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309, місто Куп'янськ Харківської області було окуповано з 24.02.2022 до 09.09.2022, а з 09.09.2022 по 17.09.2022 місто відносилось до території активних бойових дій, а з 17.09.2022 по теперішній час місто відноситься до територій можливих бойових дій. Такі загальновідомі у розумінні ч. 3 ст. 75 ГПК України обставини того, що у спірний період, за який заявлено позовні вимоги (квітень-серпень 2022 року), місто Куп'янськ перебувало в умовах окупації, що унеможливило діяльність об'єкту споживання відповідача за договором - ВП "Локомотивне депо Куп'янськ".

Більше того, як після деокупації з 17.09.2022, так і на теперішній час місто Куп'янськ відноситься до територій можливих бойових дій, що підтверджує продовження обставин неможливості ведення відповідачем діяльності на території знаходження об'єкту споживання, відсутність АТ "Укрзалізниця" доступу до обладнання та, відповідно, неможливість споживання відповідачем послуги позивача з розподілу газу.

Таким чином, з урахуванням наведеного, судова колегія погодилася з висновками суду першої інстанції про те, що відповідачем доведено неможливість доступу до обладнання Виробничого підрозділу "Локомотивне депо Куп'янськ" та відповідно неможливість споживання послуги позивача з розподілу газу, що вказує на недоведеність виникнення у відповідача обов'язку з оплати таких послуг в силу об'єктивних та незалежних від нього обставин.

Матеріалами справи також підтверджено, що відповідно до наявних у відповідача даних з Інформаційної платформи за лютий, березень та травень 2022 року споживання природного газу з 26.02.2022 споживачем (Локомотивне депо Куп'янськ) в цей період не здійснювалось. Обсяг природного газу, зазначеного у цих даних на рівні 4,11 - 4,12 м.куб, є виробничо-технологічними втратами/витратами природного газу, що розраховуються відповідно до Методики визначення розмірів нормативних та виробничо-технологічних втрат/витрат природного газу при здійсненні розподілу природного газу, затвердженого постановою НКРЕКП від 06.11.2020 № 2033. Разом з цим, починаючи з 17.05.2022 ЕІС-коди підрозділів відповідача (м. Куп'янськ) відкріплені від постачальника природного газу, а з червня 2022 року коди цих підрозділів на Інформаційній платформі відсутні.

Судова колегія погодилася з висновками місцевого суду про те, що складені позивачем в односторонньому порядку акти наданих послуг за спірний період квітня-серпня 2022 року - не є належними та допустимими доказами в розумінні ст.ст. 76 - 77 ГПК України споживання відповідачем послуг з розподілу газу, за встановлених судом обставин, оскільки вони були складені Оператором ГРМ за замовчуванням на підставі самостійно визначеної потужності на 2022 рік (коли споживання природного газу відповідачем здійснювалось в штатному режимі без наявності будь-яких обставин непереборної сили, як-то повномасштабне вторгнення РФ на територію України, перебування під окупацією території, на якій розташоване газоспоживаюче обладнання та виробничі потужності відповідача, руйнування газоспоживаючого обладнання споживача

в цей період, тощо). При цьому, за висновками суду першої інстанції відображена в актах наданих послуг інформація є лише фіксацією обсягів розподіленого природного газу в попередньому газовому році та не може бути належним і достовірним документальним підтвердженням факту надання та обсягу відповідних послуг позивачем у спірний період квітня-серпня 2022 року, коли підприємство перебувало під окупацією та фактично природний газ не споживало. Таким чином, зазначені позивачем в актах об'єми розподіленого природного газу відповідачу, надані на підтвердження фактичного надання позивачем відповідних послуг, не підтверджені жодними первинними документами, як-то даними комерційного вузла обліку (лічильника газу), отриманими в порядку, передбаченому розділом V договору, даними Інформаційної платформи, до якої мають доступ сторони, тощо. Будь-яких інших доказів здійснення розподілу природного газу на тимчасово окуповану територію та, відповідно, виконання позивачем зобов'язань з надання таких послуг за договором матеріали справи не містять.

Крім того, суд апеляційної інстанції виходив з того, що для встановлення фактичного надання позивачем послуг у спірний період необхідно враховувати те, що після 24.02.2022 та по теперішній час відповідач позбавлений об'єктивної можливості здійснювати господарську діяльність на об'єкті (ВП "Локомотивне депо Куп'янськ") у м. Куп'янськ та не може спожити послуги з розподілу природного газу, з огляду на загальновідомий факт окупації м. Куп'янськ, проведення активних бойових дій та неможливості доступу до території місцезнаходження обладнання.

Місцем знаходження газоспоживного обладнання та функціонування є виробничого підрозділу "Локомотивне депо Куп'янськ" є: Харківська обл., сел. Куп'янськ-Вузловий. Згідно з Переліком територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією, затвердженого наказом Міністерства розвитку громад та територій України №376 від 28.02.2025, періодом тимчасової окупації Куп'янської міської територіальної громади визначено 24.02.2022 по 09.09.2022, тобто охоплює весь спірний період (квітень серпень 2022 року), за який позивачем заявлено вимоги про стягнення заборгованості. Такі дати були визначені і в Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією, затвердженому Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України наказу №309 від 22.12.2022.

Судовою колегією враховано, що у спірний період квітня - серпня 2022 року місто Куп'янськ перебувало в умовах окупації, що унеможливило господарську діяльність на цій території обох сторін з приводу надання - споживання послуг з розподілу природного газу, оскільки відповідно до вимог ст. 13-1 Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" у даний період існувала пряма законодавча заборона з постачання на окуповану територію товарів і послуг.

Таким чином, враховуючи, що окупація території Куп'янської територіальної громади, де знаходилися об'єкт відповідача - ВП "Локомотивне депо Куп'янськ", з 24.02.2022 по 09.09.2022 є загальновідомим фактом (підтвердженим до того ж Кабінетом Міністрів України), а також положення ст. 13-1 Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України", позивач у даний період не мав права здійснювати господарську діяльність щодо постачання на окуповану територію товарів і послуг, в тому числі з розподілу природного газу.

В умовах воєнних дій в зоні знаходження відповідача, повної обізнаності позивача з фактом невикористання відповідачем природного газу та, як наслідок, не споживання послуг позивача, не є справедливим задоволення вимог останнього лише

на підставі підзаконних норм, які фактично заформалізовані та мають сенс для договірної дисципліни сторін у мирний час

Справа № 905/168/23. ПАТ по газопостачанню та газифікації "Донецькоблгаз" в особі Краматорського управління по газопостачанню та газифікації звернулося з позовною заявою до ТОВ "Краматорський металопрокатний завод" про стягнення заборгованості в розмірі 1482049,84 грн, з яких: 1148392,39 грн основний борг, 200161,18 грн пеня, 19251,47 грн 3% річних, 113704,80 грн інфляційні втрати.

Рішенням Господарського суду Донецької області від 15.06.2023, залишеним без змін постановою Східного апеляційного господарського суду від 16.01.2024, відмовлено у задоволенні позову.

Пославшись при наданні оцінки обставинам справи на положення чинного законодавства щодо засад цивільного законодавства, на яких має ґрунтуватися зобов'язання, суди зазначили про необхідність врахування тих обставин, що 24.02.2022 в Україні введено воєнний стан Указом Президента України від 24.02.2022 №64/2022 "Про введення воєнного стану в Україні", затвердженого Законом України "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24.02.2022 №2102-ІХ, у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, місто Краматорськ, де здійснював свою діяльність відповідач, віднесено до Переліку територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), затвердженого наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 25 квітня 2022 року №75 починаючи з 27 квітня 2022 року. Також, згідно з переліком територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, затвердженого наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України №309 від 22.12.2022 визначено з 24.02.2022 по 31.12.2022 територією можливих бойових дій, що підтверджується переліком.

Також, слід враховувати також те, що загальновідомим є той факт, що територія Донецької області з початку воєнної агресії та по теперішній час залишається територією особливо небезпечною та територією, яка зазнає значних руйнувань та наслідків незаконного вторгнення. До того ж, враховуючи стан суспільства в перші місяці озброєної агресії, коли виконання трудових, договірних обов'язків відійшло на інший план, головним стало збереження життя, евакуація та допомога в здійсненні відсічі агресора, й відповідач в таких умовах зробив все залежне від нього для забезпечення безпеки, зокрема, своїх працівників.

Надані документи та пояснення сторін підтверджують відсутність газопостачання, що в свою чергу виключає можливість надання послуги розподілу в частині безпосередньо переміщення належного споживачу (його постачальнику) природного газу газорозподільною системою з метою його фізичної доставки до межі балансової належності об'єкта споживача. При цьому відповідно до вимог кодексу газорозподільних систем, споживач зобов'язаний здійснити повну оплату послуг розподілу, отримуючи тільки послугу з забезпечення цілодобового доступу до газорозподільної системи необхідність в якій відпала за відсутності переміщення природного газу завдяки такому доступу, що в свою чергу в умовах воєнного стану, який призвів до зупинення виробничої діяльності підприємством, не відповідає критеріям розумності, справедливості та добросовісності.

Приймаючи до уваги особливий статус позивача як суб'єкта ринку природного газу, наділеного повноваженнями, які дають йому можливість бути обізнаним про фактичне споживання своїх послуг, про факти та обсяги санкціонованого або несанкціонованого споживання природного газу, суди врахували, що в умовах активної фази війни та, по суті, пасивної поведінки позивача за договором розподілу природного

газу, прийняте на користь позивача рішення не буде відповідати принципам справедливості, добросовісності та розумності.

У зв'язку з цим суди зауважили, що у відповідності до ст. 16 ЦК України суд може відмовити у захисті цивільного права та інтересу особи в разі порушення нею положень частин другої - п'ятої ст. 13 цього Кодексу. Згідно з вказаною статтею при здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, не допускати зловживання правом в інших формах. При здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватися моральних засад суспільства.

У відповідності до рішення Конституційного Суду № 2-р(П)/2021 від 28.04.2021, оцінюючи частину третю ст. 13 та частину третю ст. 16 Кодексу на відповідність приписам частини другої ст. 58 Основного Закону України, Суд констатував, що ці приписи Кодексу не визначають дій особи як правопорушення за цивільним правом або як іншу умову для притягнення особи до цивільно-правової відповідальності. Оспорювані приписи Кодексу встановлюють для учасників цивільних відносин заборону порушувати межі здійснення цивільних прав, а також дають суду можливість відмовити в захисті цивільного права в разі порушення особою вимог частин другої - п'ятої статті 13 Кодексу. Тобто ці приписи Кодексу містять вказівку на юридичні наслідки дій особи, що їх не може бути кваліфіковано як умови, підстави або міри цивільно-правової відповідальності. У свою чергу моральні засади суспільства у цивільному праві віддзеркалюють ту систему усталених поглядів, яка склалася у свідомості людей на основі їхніх уявлень про добро, людяність, гідність, совість, справедливість.

Керуючись цими фундаментальними нормами - принципами, суди зазначили, що в умовах воєнних дій в зоні знаходження відповідача, повної обізнаності позивача з фактом невикористання відповідачем природного газу та, як наслідок, не споживання послуг позивача, не є справедливим задоволення вимог останнього лише на підставі підзаконних норм, які фактично заформалізовані та мають сенс для договірної дисципліни сторін у мирний час.